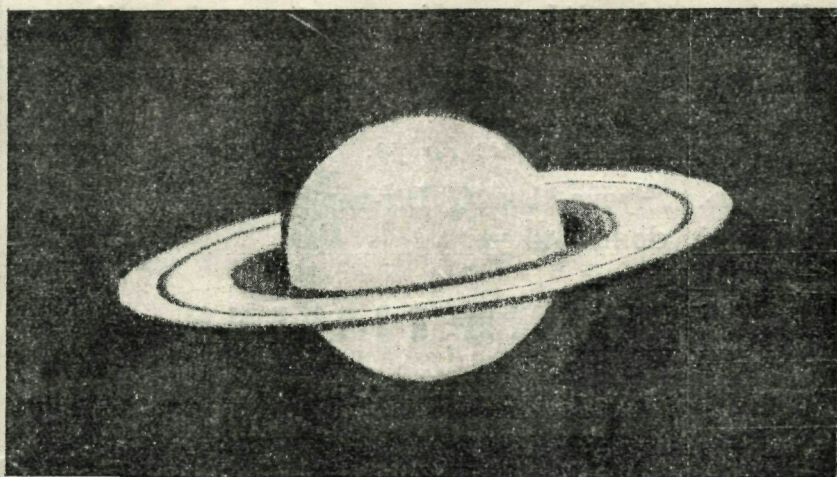

22.65
940
1280K

ВАЉЕРІЇ ЈАЗВИТСКІЇ.

ШОНДИ, МУ, ТӦЛЫГ ДА КОЗУВЈАС

КОМИ ЊІГА ЛЕЗАН-ІН
СЫКТЫВЫНКАР — 1928

Комі ыга лезан-ін.

Сыктывдинкар, Вадорзыв у. 41.

Петісны комі кыв-вылын выль ворсанторјас:

Ньобдинса-Виттор. Сырчик-бөрға. (За синичкой). Кык-торја җеш. доныс 25 ур.

Нурік. *Пер. Сидорва.* Коператсја-понда. (Жизнь за кооперацию.) 5-торја ворсантор. доныс 40 ур.

Ілля-Өльёксан. Выль-ногөн (По новому). 3-торја ворсантор. доныс 25 ур.

Жугыль. „Чурка-Җина“. Віт-торја ворсантор (драма). доныс 45 ур.

Петёны печати:

Ньобдинса-Виттор. „Кулёмдинса бунт“. Көкјамыс-торја, комі јөз олөмыг, ворсантор. доныс 40 ур.

Ньобдинса-Виттор. Ва-шыр. Кык торја җеш. доныс 25 ур.

Ворсанторјассө поэö сузөдны Комі ыга лезан-иныг, поэö-і сөм воэыв мөдөдтөг, наложенней пла-тежөн.

ШОНДИ, МУ, ТӨЛЫГ ДА КОРУВJАС.

Коміон лбөдіе **А. Морозов.**

(В. Язвицкий.—Солнце, луна, земля и звезды.

Перевод с русского А. МОРОЗОВА).

КОМИ ИИГА ЛЕЖАН-ИН
СЫКТЫВДІНКАР
1 9 2 8 В 6.

Типография Коми Госиздательства
г. Усть-Сысольск
Облит. № 154 Тираж 3000 экз.

Женеж.

Иван Орлов велөдчыліс 6іктса школаын. Помалігас сылы вөлі-нын 17 арөс. Сөмын сені велөдчөмнас сылөн гөлөмыс ез-на бурмы. Јона-на вөлі гажыс петө гырысжык школајасө мун-ны да быдтор-јылыс төдмавны. Мыјкө вөлі вежалас (завігтас) карса гырыс-школајасын велөдчысјас-вылө. Окота сылы накөд төдмагны, јуасыштны налыс өттор-мөдтор-јылыс. Јонжыкасө вөлі сылы окота төдны: шонді-јылыс, му-јылыс, төлыс-јылыс да ко-зув-јылыс, мыј на-пыщкын ем, мыј-понда зерө, лымјавлө, гы-мавлө-чардавлө да уна-на мукөдтор-јылыс.

Мыј-гурө Иван та-јылыс ічөт школаас велөдчигөн төдліс-нын: муыд-пө гөгрөс, гар-коф-жө, бергалө дурпоп-моз (јула-моз), а өтчыд бергөдчөм-вылө сылы колө суткі, 24 час; төдліс мыј-вөсна овлө луныд да војыд—муыд бергалігас өтї баннас вігөдө шонділаң секі сені—лун, мөдар банас шондіслөн југөрјасыс оз інмыны-ча сеті пемыд—вој. Бергалөмлаыс муыдлөн быд места овлө шонділаң банөн і мышкөн.

Иванөс сівө богтіс,—велөдыс вігталіс: оз-пө-өд шонді-кө да козувјасыд бергавны му-гөгөрыд (кызі-тај мїжанлы кажітчө), а муыд-пө ачыс бергалө рытиввыван асыввыван. Мортыдлы кажітчө бытөкө став козулыс-і, шондіыс-і бергөдчөны му-гө-гөр, асыввыван, рытиввыван. Сінмыд вөлөм-кө ылөдлө морт-тө. Сөщөм тор-жө пофө адзыны көрттуј-вывтї појездын муні-гөн—мїжанлы кажітчө бытөкө вагоныс сулалө, а пујасыс, кер-кајасыс, телеграф-столбјасыс бокөдыд мунөны.

Сің-жө сіјө төдліс: тулысыд, гөжөмыд, төлыд, арыд ов ө-ны бергалөм-вөсна-жө. Муыд ас-гөгөрыс бергаліг-тырјі бер-гало шонді-гөгөр. Өтчыд шонді-гөгөр бергөдчөм-вылас сылы колө во (12 төлыс).

Мыј-вөсна-нө ескө свлө кор шоныд, кор көзид—кор го-жөм, кор төв, Иван некың-на шыгыс оз вермы гөгөрвоны. Еща-на, ас шумнас асө чајтө тооп, а јона рафөјтө мїча, сөщө војјасө өтнасөн пукавны да вігөдны јенежө, төдмалө кызі тө-лысыд ветлөдлө, кор сіјө чарла-коф, кор зікөз бырлө, кор тыр гөгрөс, кор сор да кор воң рытын петө. Рафөјтліс Иван і тө-

лыстём војјасё виқодны козувјас-вылө—кызі мукөдыс би-моз зір-далёны-пөртмасёны, а мукөдыс муртса-муртса төдчёны, виқод-лис кельид козув чукөр виқ-вылө— „јуғ туж-вылө“ („Млечней пуг“—өн рочён шуёны). Унатор-јылыг мөвпалис Иван сiјё кадјаснас, пыр сылы јонжыка кутіс лоны окота төдмавны, жуагны төдыг-жык јозлыг, мыј, кызі ставыс вөчёма да мыј сені вөчгё пыдын јенежас.

Богтёыліс лыффыгны да гiктса бібліотекаыг ез адзы гө-гөрвоана нiгајассё, дај сені ез вөвны јенеж-јылыг, төлыг да козувјас-јылыг гiжём нiгајасыс. Том јөз гералёны сы вылын, ко-зув лыффыгён нiмтёны, жуаласны:

— Но, Иван, кымын козув јенежас?

Ферт, Иванлы герамыд ез кажiтчыв, сёмын јенежсё төд-мавныд сылөн окотаыс ез вош. Бөрја-помыс гөгөрвоис, ставсё-пө төлкөн төдмавныд поё карын да думыштіс карё ужавны мунны-да, сені олиг-мозыс-і төдмавны быдтор-јылыг. Быдсама-ногыс сiјё вөзжысiс пёрыс ај-мамыслыг, сөгга-і мөдөдчiс карад фадыскөд. Фадыс вөлөм турун летчөдө вузавны.

Карас најё сувтісны рөфна-ордас, фадыс унiверситетын стөрөжалө. Унiверситетыд мед-ыжыд школа, сені студентјас велөдчёны, быдсама наукајас велөдөны. Сені велөдыгјасыс, профессорјас төдөны асгыныс велөданторсё кық толькө мортыд вермө төдны му-вылас.

Иванлөн фадыс турунтө вузаліс да бөр гортас муніс, а Иван карас колтчiс места коргны. Оліс унiверситетад нефел-кымын. Отчыд ывласыс адзё, унiверситет-дiнгыс бокуг-коф-кущөмкө тешкоф керка, вiчко-коф жужыд, сёмын кресттём да өшiнјастём.

Кадыс гор-коф-нын вөлі. Шондiыс летчiс, төлыг езыг чар-ла-коф зірдавны кутіс. Иван өтнас нiмкофасё виқөдө јенежсё-да тешкоф керка-јылыг мөвпалө: мыјла-пө со бара тајөс лөгөдө-маөг-а? Мыјла-нө ескө өшiнјасыс абуөг, а куполсё мыјла та-ыждаөс вөчёмаөг?

Көнкө друг зуртыштіс, бытөкө сiмөм өзөс зір-шы кыткө тракмуни, сөгга өвi-бокөд куполыс четчыштіс, өзөс-моз воггiс. Özөс-кофыс четчыштіс увлаң да өшјiс, воггөм местаөдыс кутіс төдчыны гөгрөс вужөр бытөкө зев-ыжыд паскыд труба-пом. Ез-на удiт Иван мөвпыштны чiнөм-јылыг фiвөысла, выл фiвө-ниң заводiтчiс: куполыс ставнас вешјiс места-вывгыс, бергөд-чыны кутіс каменней керка-вылас.

— Кущөм прiчча-нө менө суи?—думыштіс сiјё да заводi-тіс гiнсө гөгрөстөмөн виқодны, вiдчыгны воғө мыј лөд.

Воҗо сөгга Һинөм ез төдлы, адзыліс сөмын кыҗи куполюс бергөдчис, воҗа-инсө төлыгылы паныд лөгөдис да сөгга сувтис. Иван, ескө-и гөгөртис-на јешщө керка-гөгөрыс-да, Һинөм оз ты-дав-да Һинөм ез гөгөрво.

Пырис керкаө—аслас рөҗна-ордас. Пукісны ужнајтны. Иванлөн ез терпитчы, пырыстөм-пыр-жө жувагны кутис.

— Мыј-нө талун рытнас куполюскөд лоі? Кущөмкө өзөс друг брынкһитис, костөдыс мытчысис труба... Бура дыр ме ви-рөди да һемтор ег гөгөрво.

Герамыс петис, Микајлө-җаҗлөн:

— Обсерваторіја сіјө. Сен ужалө профессор Петров, трубајас-пырыс вирөдө, уна быдгама трубаыд сен ем. Поснідікөс емөс, а өтик ем зев ыжыд, куҗ да кыз, җик пабрик труба-коҗ.

— Мыјла-нө сіјө трубајас-пырыс вирөдө?

— Те-тај, зонмө, Һинөм-на җик вөлөм он төд. Сени труба-пјас быдгама-пөлөс стөклө течөма, на-пыр вирөдигад јенежыс кпыдөс-вылад-моз тыдалө. Сы-пыр профессор Петровыд вој-вој-и вирөдө. Өни сіјө төлыг-вылыг герпас (карта) вөчө, төдмалө мыјкө-да сөгга студентјаслы (велөдчыјаслы) виставлө.

— Мыј-јылыг-нө виставлө?—јувалис Иван, ачыс ескө һеуна гөгөрвоыштны-һын кутис, радысла быдсөн гинмыс југјавны кутис.

— Мыј-јылыг висталө?—шүө Микајлө-җаҗ,—ем наука, астро-номіјаөн шүгө. Тајө наукаыс төдмалө козувјас-јылыг, төлыг-јылыг да мукөдтор, мыј војнас јенежас ем. Луннас најө трубајас-пырыс шонди-вылө вирөдөны шынөдөм стөклө-пыр.

Иванөс веҗиг дрөж бөгтис, минут-мөд ез вермы кыв шуны, сөгга јуалө:

— Те вот висталин обсе... обсе...

— Обсерваторіја,—отсалис Микајлө-җаҗ шапа.

— Мыј-но сіјө Обсерваторіјаыс лоө?

— Сіјө-и лоө. Виҗко-коҗ, купола жуҗыд керкаыс, кодөс ачыд адзылөмыд. Сеган трубајас-пыр төдмалөны јенежыг ко-зувјастө да быдтор, сіјө-и шүгө обсерваторіјаөн.

— Јенежсө төдмалыг наукаыс (мыј-јылыг, бытөкө-нө төд-малөны обсерваторіјаас) шүгө астрономіјаөн?—јуалө Иван.

— Вернө,—ошкіс Микајлө-җаҗ,—а профессорыс, коді астро-номіја-наукасө велөдөм-вылас олө, шүгө—астрономөн.

Иван сы-бөрын ез вермы терпитны, висталис Микајлө-җаҗ-лы—кущөма сылы јенежыс кажитчө, кыҗи сіјө ас сиктгыс мунис, медем тајө наукасө төдмавын, сөгга кутис кевмыгны, корны петкөдлыны сылы обсерваторіјасө да виставны сы-јылыг про-фессор Петровыслы.

Микајлө-даф көсжыс, жона-код-жө ескө гералис-да.

— Аски студентјаслы кутасны петкөйлыны шонди, тенө щощ сетчө нула. Менам другөј сен стөрөжалө. Сижөс-і щокта профессорыслы те-жылыг виставны. Ачым ме мөдлаын служита, профессор Микајлов-ордын, сижө доктор—студентјассө велөдө кызі јөзөс лечитны.

Иванлөн радысла весег војыс оз уағы. Четчис да петис ывлаө,—асылөжыс сен пукалис, јенеж-вылө виқөдис,—јона-і мича-өг козувјасыс, бытөкө кодкө кельдөдөм огырторјас јенеж-пастаыс көзөма. Зірдалөны, пөртмагөны көні чукөрөн-чукөрөн, көні өткөн-өткөн разалөмаөг јенеж-пастаыс, а на-костын бытөкө пыдөстөм пемыд гу, јенежыс.

Дыр сижө виқөдис, нимкофасис, сегга асја-дорыс-нын кыа пон-дис мытчыгны да козувјасыс кусалисны. Сижө килчө-вылас і он-мовгис. Төлыгыс важөн-нын кытчөкө зөбгис, сөмын асыввылын өти козув өтнас жона-на зірдалис, ворсис.

Мыј Иван адзыліс обсерваторіјаныс.

Аскинас Иван пырис обсерваторіјаө. Шемөс бөстис, јурыс бергөдчө. Оз төд кытчө і вескалис... Машинајас, трубајас быд-гама-пөлөсыс гөгөр сулалөны, посјас, часіјас,—нынөм он гөгөр-во. Морт дас-кымын студентјас сулалөны. На-пыщкын өти олөма-код морт—тајө-пө ачыс астроном профессор Петровыд.

Сы-дінын јешщө кыкөн—сылөн отсасыјас.

Гмелмыштіс неуна. Профессорыс ыштөдыштіс, төдмалис мыјла Иван сетчө локтөма.

— Велөдчы,—шуө,—велөдчы, мед гинмыд возгас да југыд-лунсө адзылан.

Јешщө мыјкө, мыј-сурө висталис, ошкыштіс Иванөс, нөти оз скөрав. Сылы нимкод-жө, локтөма-пө гиктыг том морт да сылыг наукасө рафөјтө, окофитө төдмавны.

— Воывлы,—шуө,—татчө частөжык, виқөд, төдмав, кыті мыј, кызі вөчөб, отсасны талы кутан. Ужтөг, прөстө олөмөн нинөмтор оз шед. Сің-жө-і наукатө төдмавны он вермы.

Індіс Микајлө (стөрөж)-вылө. Иван горша кутис гөгөр виқөд-ны. Мед-воз гин-вылас угі зев-ыжыд труба, каменнеј (кірпичыс вөчөм) сурја-кодјас-вылын, а труба-дорас пос. Поскыс релс-јас-куза (көрттуј) вермө труба-гөгөрыс бергавны, іславны.

Пос-вылас студент пукалө, труба-пырыс шонди-вылө ви-қөдө. Сегга Иванлы мөд труба петкөдлісны, мөд-ногсаөсжык дај јешщө-на ыжыджыкөс.

Уна-пөлөс труба сижө адзылис. Емөг поснидикјас, ыргөн кок-вылө лөгөдлөмаөг.

— Мижан трубајасным,—шүө сылы өтi студент,—abu-нагырыгөг, емөг таыг-нагырыгжыкөг.

дыр ветлөдліс Иван обсерваторіјаөд, гөгөр видлаліс. Уна-тор ескө ез гөгөрво-да, сөмын быдтор төдмавны окота-вөснаыс некықи ез вермы дугдыныс видлалөмгыс. Ез-і төдлы кықи пөраыс колы. Астроном Петров студентјаскөд ужавны помавнынын кутіс дај шүө Иванлы:

— Гажыд көнкө тенад петө трубаас виқөдлыны?

— Зев окота!..—кыввиқіс Иван.

— Но-да ладнө. Ме өні гтеклөјассө лөсөда мед те шондисө зоһнас адзылан. Виқөдлы кықи сижө тыдалө трубаас щынөдөм гтеклө-пыр. Первој вај куш өннад виқөдлы щынөдөм гтеклө-пырыс.

Иван лөгөдчіс виқөдны, бостіс гтеклөсө кіас, сек-кості астроном Петровыд лычыкыштіс кінас кушөмкө пружіна-вылө да зтеныс өшіныс вөггіс.

— Но, виқөд,—шүө.

Иван куніс өтi өінсө, мөд өін-дорас вајіс щынөдөм гтеклө-торсө да адзіс гөд-пыыс гөрдөв гөгылкофөс.

— Нокө, өні сөгга виқөдлы трубкаас, трубка-помса ічөтік гтеклө-пырыс. Ен пов, сетчө тащөм гтеклөсө щөщ пуктөма, мед өінтө оз јор.

Виқөдліс Иван да быдсөн шемөс муні: шондыс зев ыжыд, мічаа тыдалө. Сы-вылын гөд чутјас, вөгкыдвывланыс.

дыр виқөдіс Иван, дугдыныс некық оз вермы.

— Адқан,—шүө профессор,—гөд чутјассө?

— Адқа.

— Öні виқөдлы.

Астрономыд мыжкө вөчыштіс трубанад, кушөмкө өінтјас бергөдышталіс. Иван виқөдліс.

— Мыј адқан?

— Гөрд виқ (полоса) да зев ыжыд гөд чут.

— Тајө,—шүө,—ме өнтајја гөд чуттө ыждөді. Öні јешщө ыждөдышта, мед буржыка адқан.

Профессор бара мыжкө вөчыштіс, Иван виқөдліс да адзіс сөмын ноль пельөса квадраткофөс, квадрат-шөрас зев-ыжыд гөд тор.

Иван радысла нінөм оз вермы вөчны. Пөрыс астрономлы Иван гөлөм-вылас воіс, лапкөдыштіс пельөмас дај шүө:

— Төлка те дегіна, теге прамеј морт вермас петны. Волю татчө војнас, ме тед төлыг-вылыг гөрајассө петкөдла.

Фивөысла Иван гінсө паскөдіс. Воэті сіјө ез төдлы, мыј төлыг-вылын гөрајас емсг. Көсјіс ескө јещцө сы-јылыг профессорлыг јувагны-да, ез лыгт.

Ставыс разөдчісны өбөдајтны, а Иван муніс рөфна-ордас, сем вөлі олө-да. Мікајлө-дад служба-вывгыс аслас профессордыг локтөма-жө-һін.

— Но, мыј,—сојігөн јувалө Мікајлө-дад, — кушөма ка-жітчіс?

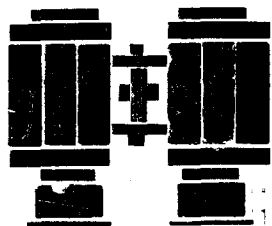
Иван вистасіс кық ставыс вөлі да јещцө содтіс:

— Ме, зон, Мікајлө-дад, гөгөрвоі кықі трубајассө вөчөма-өс. Міјан сиктын өті салдат, војна-вылыг гортас петігөн вөлі гөргыс вәјөма бінокль да петкөдлө. Кык сөд негырыгінік трубкајас. Трубкајасыс шөрөдыс көрт-кодөн жітөмаөс, жітөд-вылас—вінт. Трубка-піас јещцө-на кык посніджык трубка сүјөма. Вінтнас најөс верман вештавны, өтарө вінтсө гартан—трубкаыс пырө, мөдарө гартан—петө. Вешталөмнас бінокльсө гін-герті вічөдны лөгөдөны. Мунім мі өтчыд му (ыб)-вылө, адзам кодкө зев ылын гөрө. Һінөм прамеја оз төдчы, быттөкө муртса гаг лөгө. Сетіс мем салдатыд бінокльсө дај шуө: на-пө да вічөд та-пыр есіјө чут-вылас, бергөдлы-пө вінтсө өтарө-мөдарө, лөгөд, мед буржыка адқан. Вічөда ме, бергөдла вінтсө. Первојсө быттө ру-пыщкын ставыс, муртса вөлі адқа: вөв, гөр-бөрга дадө мунө. Бөртінас сөгга, гін-герті лөгөді-да, зев бура кутіс тыдавны, быттөкө қик дінын. Вөлөмкө гөрө Петыр-дад, кодкөд-тај ме татчө карад локті. Тошсө адқа-і, гінсө-і, сіјөсјассө вөв-вывгыс-і. Адқа—гөрсө пыркөдө, вөв-вылас равзө—вомсө паскөдлө. Мекөд ортчөн быттө і сулалөны... Бөсті бінокльсө гін-дорыг да ставыс кытчөкө воші,—көні-і Петыр-дадөј, другөн он адқы. Вічөда, ылын бара кысөны кык гаг, вөв да морт.

Ферт-өд, сөгга Мікајлө-дад поснідік трубкајас-пыр да сешөма тыдалө, а сы-ыжда огромінајасад—трубајасад ферт-һін весіг јенежыс ставыс тыдалө. Профессорыд мем көсјыгіс төлыг-вылыг гөрајас петкөдлыны. Первојсө ме сылы ег веріт, сөгга бінокльдыд дум-вылө угіс-да, веріті. Бінөкад-өд һоль стеклөтор і ем дај сіјө поснідікөс, табак доз-моз сіјөс позө чептад вөдітны, а тан-өд, трубаад, стеклөјасыс тельга гөгыль-кодөг дај уна, ме думыг, сешөм стеклөсө трубаас течөма.

— Часлы-но, відчыглы,—серөктіс Мікајлө-дад,—возө јещцө не тајө-тор-на адқылан. Універсітет-өд тани. Вот, зонмө,

мыҗ сійә наукаыд. Профессорҗас нем-чөҗыс велөдчөны, пöры-гөг-нын, зорөг, а век быдсама наукаҗас төдмалөны да јөзөс велөдөны. да-өд, кыҗи-јешщө! Лун-и воҗ ужалөны. Сіјә абу мутө парјалөм-коф. Віҗму-вылад ужалігөн-өд мыҗ,—мутө парјалыштін, көҗдыстө коҗыштін, сөгса сөмын відчыс турун да һаһ воөм, јуртө југөдны оз ков. Сені, друг, немтө лоө јурвемтө југөдны. Ме тан дыр-көф-нын ола да ачым адҗа: мукөд-дырҗи студентыд экзаменсө сетан-іныс шуҗкоф петас,—пөртмасө, гашкө экзаменсө сетіг-кості кымын пөг пөгавлөма, пывганыс быттө петө. Со-өд кущөм-жө-і јурвемтө пөслөдлөмыд—стрададырҗи мед-жар лунас ужалөм-коф-жө.

Иванлы та-јылыс вігтавлыныд оз-нын јона вөлі ков—сылөн јурас ставыс кутіс бергөдчыны, быттө-кө ачыс щөщ страдуҗтіс, сөщөма зіліс төдмавны быдтор.

Иванөс муҗөмысла онзіліс кутіс бөгтны. Ез вермы терпітны, өбөд-бөрас садҗас і онмовсіс.

Мыҗ Иван төдліс төлыс-јылыс.

Сафміс да рыт-нын. Быдсө повзіс-коф. Обсерваторіјаө мунны-пө тыдалө гормі-нын. Шондіыс абу-на-жө вөлі летчөма. Öдјөҗык котөртіс обсерваторіјаө, Мікајлө-даф-ордас.

— Ме,—јуалө,—ег-на гормы?

— Ен-на. Профессор ескө јуасө-жө-нын вөлі. Кажітчөмыд ге сылы. Вістаҗи ме сылы: сіҗөс, міса, міҗан сіктын коҗув лыдфыгөн і вөлі һілтөны, воҗҗасө, міса, ез уҗылы прамеҗа, воҗ-воҗ пукалө да јенеж-вылө віҗөдө. Гөлөм-вылас сылы вігталө-мөҗ воіс. Мед,—шуө,—щөкыдҗыка воыывлас, сөщөмҗассө-пө ме радеҗта. Гөлөмсаһыс-пө зілө төдмавны быдсама-торсө, а оз зыры өдјөҗык універсітет помавны да ыҗыдҗык жалөванһеа места корғны...

Радыс Иванлы, пукалө, да быттөкө став јенколаыс сы-вылө віҗөдө.

Гормі-да, басһи-да, дыр-коф најө пукалісны. Студентҗас куталісны локтавны. Накөд щөщ Иван мөдөдчіс профессор-дінө. Ачыс радлө і полыштө һеуна. Со мыҗөҗ сіҗөс наукаыд воштіс.

Студентҗас ставыс віҗөдлісны труба-пыр, кывзісны профес-сорлыс велөдөмсө, гҗҗалісны аслыныс. Сөгса і бөр муһіс-ны. Öчеред воіс Иванлы.

— Но, вај виқодлы төлыг-вылас,—шуё сылы профессор.—
Југорыс сылөн сінтө оз јор, поёо виқодны щынөдтөм стеклөтөг.

Виқодліс Иван да бара шенғыны помдіс. Сещөм ыжыд тө-
лыгыс, гудыр, бьдсөн повзан. Ҷик абу сещөм, кущөмөс куш
сіннас адзывліс.

— Мыј адзан—јуалис профессор.

— Ыжыд-жө, — шуіс Иван, — а бокјасас кущөмкө герјас,
бытө буса туж-вылын гуран-кофјас зер-бөрын. Полан і виқод-
ныс сы-вылө.

— Час, виқодлам матыгжык, кущөм сен гуранкофјас да
герјас емөг.

Профессор трубалыг кыткө бергөдыштіс да Иван со ку-
щөмөс адзыс. Со вөлөм кущөмөг гуранкофјасыс да герјасыс
(2-өд герпас).

— Öнi мыј адзан?

— Гөрајас,—рада горөдіс Иван,—дај вужөрсө налыс!

— Молофеч,—шуіс профессор,—вернө висталін. Тајө тө-
лыг-вывса гөрајасыд. Буржыка виқодлы вужөрјас-вылас. Адзан,
кущөм кузөс вужөрјасыс, на-герті поёо гөгөрвоны мыј-жуждаөг.

— Ыжыдөг-өмөј-нө гөрајасыс төлыг-вылас?—јуалө Иван.

— Зев жужыдөг,—кыввиіс профессор,—му-вылын-кофөг-
жө: емөг верст көкјамыс-өкмыс жужтаөг. Төлыгыд Ҷик-жө мiјан
му-коф. Вот виқодлы төлыг герпас-вылас, те сек адзан—сен гө-
рајасыс мiјан му-вылын-кофөг-жө.

— Мыј-понда төлыгыс југыдсө сетө?—јувалис Иван.

— Төлыгыс асгаңыс југыдсө оз сет, сiјө мiјан му-коф-жө
пемыд. Сөмын кор шондi-југорыс швачкө сы-вылө, сiјө сек југ-
јалө. Југорыс сысаң бөр четчыштө,—југөрјас сетө. Сы-вөсна
мiјанлы кажитчө бытөкө төлыгыд југөрјас сетө. Велөдчөм-јөз
југөрлыг бөр четчөмсө рочөн шуоны отраженьөөн.

— Кыз-нө сiјө сiз?—јувалис Иван.

— Сы-јылыг бөрнжык төлкујтам,—воқө висталис профес-
сор,—өні вај, виқодлы гөгрөс гөрајас-вылас, бытө кольча, а
шөрас гу, воронка-коф.

— Адза,—шуіс Иван,—ташөмјассө ме весіг і герпасјас-вы-
лыг-на ег адзывлы. Тыдалө, му-вылас сещөмыс абу, а төлыг-
вылас зев уна тыдалө.

— Емөг і му-вылын, сөмын абу зев уна, висталис профес-
сор.—Тајө төлыг-вывса вулканјас. Кывлін-ен вулканјас-јывгыс?

— Кывлі. Мiјан школаын сы-јылыг виставлісны. Мөд-ног
најө шубөны бiөн лолалыг гөрајасөн. Гөра-јывгаңыс му-пыщкө
пырө гу-коф, секкор-гурө качө бi, щын, ру, петө лава.

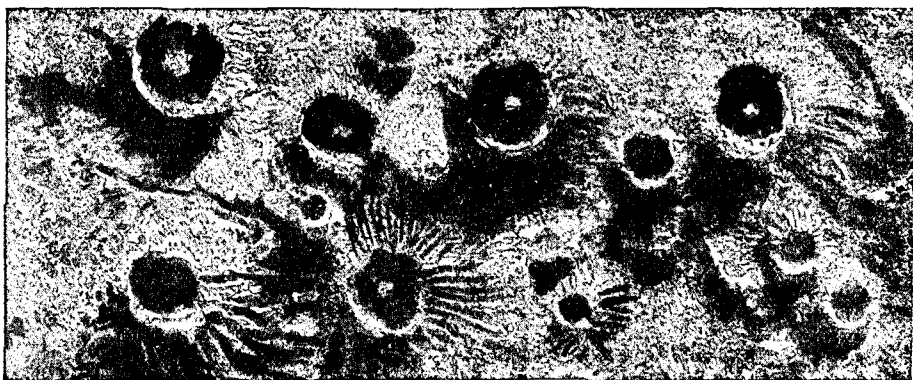
— Бур. Өні вижд татчө.

Профессор вайөди Иванос гтен-динө, картајас, герпасјас-динө да инди со, тащом герпас-вылө: (3-өд герпас).

— Тајө бара төлыг-вывса гөра?—јувалис Иван.

— Абу, тајө му-вывса вулкан,—кыввијис профессор,—Итали-јаын ем кар Неаполь, сижө кар-динас матын ем вулкан, шугө-Везувийон, сы-вылыс і вөчөма тајө герпассө,—вылыган, воз-душней шар-вывсань онимитөма. Адқан, зик-жө төлыг-вывса гө-рајас-коф.

— Пөшти зик өткофөс.

2-өд герпас.

— Төлыг-вылас вулканјасыс емөг-жө, дај ачыл адқан, зев уна. Ферт, најө өні кусөмаөг-нын, сөмын коркө му-вывса вулканјас-моз-жө ыпјавлисны биөн.

— Сізкө, би-ни, щын-ни наыс абу?

— Абу,—висталис профессор.

Иванлөн унатор-јылыг-на вөлі гажыс петө јуванны профессорлыс: пощө оз төлыг-вылын овны, емөз абу сені кущөм-кө ловја-ловјас, ем абу ва, сынөд да с.в., сөмын гор-нын вөли-да, ез-нын лыст профессортө манитны, мөвпалис коркө мөдыс јуванны. Заводитис прөшщайтчыны. Друг кылө букөстис паровоз. Иванлы өти тор дум-вылас уоі. Важөн-нын сы-јылыс вөлі зев окота төдны. Ез вермы терпитны, шыасис профессор-динө.

— Мем-ескө зев окота өтиор-јылыс јуванны-да, пощө-кө,— заводитис сижө.

— Почө, мьј жылчыг-нө?

— Көрттујас-вылын (Сібырө ветлигөн) кор јувалан појезд мунөм лыбө локтөм-јылыс, висталөны:—сымда часын Ленин-градса лы Мөскуаса кад-серти. Вокзал-вывса да кар-вывса часи-

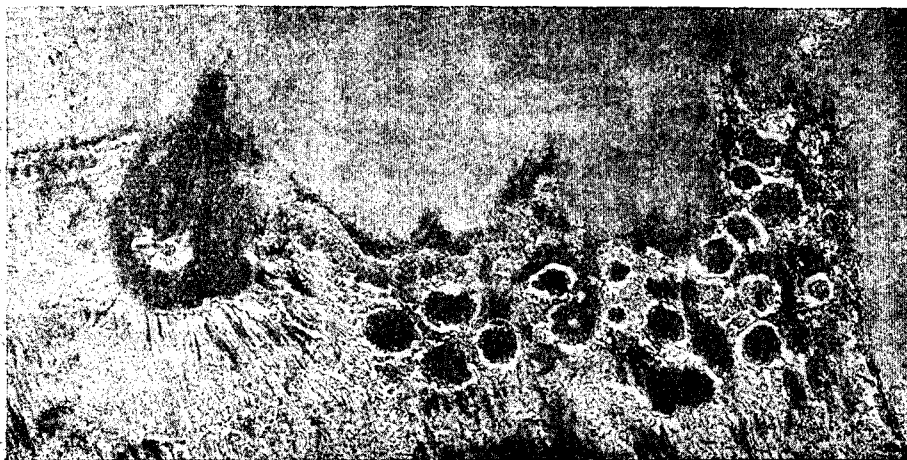
җасыс нөбти оз лөгавны: Челябинскеҗын кадыс зонь кык часөн
Ленинградса-герти возын. Сіңі-і вөлі шуоны: „татчөс кад-гер-
ти-пө сымда часын, а Ленинградса час-герти-пө сымдаын“.
Быдлаын-өмөҗ-нө аслыс-пөлөс кад?

-- Со мыҗ вөлөма. Но, лок татчө.

Профессор вәјөдс Иванөс етенө өшлөм картаҗас-дінө да
біҗәсис сиккө.

— Те төдан-нын, миҗан-ногөн шондидь мунө (бергөдчө)
асыввывсаң ытыввылө, луншөрын овлө мед-вылын, сулалө
пөшти җурвылад, сөгга бөр летчө.

— Сің.

3-өд өерпас.

— Луншөр пасјоны 12 часөн. Кыҗ те мөвпалан, луншөр-
ыс өтик пөраө овлө ставмупастаыс алі оз?

— Ог төд.

— Но виҗөд. Со карта. Картаҗассө унжыкыссө рісујтөны
таҗ: выліас—војвыв, улісаңыс—лунвыв, вөккыдбоксаңыс—асыв-
выв, шуҗгасаңыс—рытыввыв. Öні пасјам кымынкө кар асыв-
вывсаң ытыввылө. Шуам көт: Иркутск, Свердловск (Јекатерін-
бург), Казань, Мөскуа да Германіјаса кар Берлін.

Профессор пасјис карҗассө карта-вылас булавкаҗасөн.

— Кут сиктө вот таҗ, вөккыда Иркутск-вылын. Сиккыд ми-
җанлы шонди-пыфди лөб. Öні сен бытөб луншөр--12 час. Но,
а мукөд пасјөм карҗасад луншөр алі абу?..

— Абу.

— Öні назөңикөн вешты сиктө вөккыдвывсаң шуҗгавылө.

— Өні луншөр Гвердловскын, өні — Казаңын, вот-і Мөс-
куаын.

— Сувт. Сіңкө өні Мөскуаын луншөр—12 час. А мукөд
карјасас, Иркутскын, Казаңын, мыј?

— Сен луншөрыс вөлі-ңин.—Иркутскын важөн, Гвердлов-
скын ез-на зев важөн, а Казаңын қик-на өні.

— Иркутскын-кө, шуам, луншөрыс вөлі вiт час-сајын, Гверд-
ловскын кујим-час-сајын, Казаңын часөн-жынјөн-сајын, өні сен
унаө кадыс?

— Иркутскын вiт час рыт; Гвердловскын, кујим час лун;
Казаңын луншөр-бөрын часөн-жынјөн.

— Ладнө, бур. А мукөд карјасас мыј, кытчө ез-на волы
мијан шондiным, гiсным?

— Сені көнкө асыв,—вiгталіс Іван.

— Өні со кың шуам, Смоленскын лоө луншөр час-мыгтi,
Берлінын—кујим час-мыгтi. Унаө өні сен кадыс?—јуәліс про-
фессор.

— Смоленскын—дасөтi час, Берлінын—өкмыс час асыв.
Өні ме гөгөрвоi. Кушөмкө местаын асыввылынжык Мөскуаган
час-лыдыс мунө воқө. Кымын местаыс асыввылын, ылынжык,
сымын часiыс воңын. Мөскуа-дорыс рытив-вылын-кө, часiјасыс
кольтчөны бөрө, бара-жө сымын јона бөрын, кымын сiјө ылынжык
Мөскуаган.

— Вернө. Тан, то, өшалөны гiжөдјас, татчө пасјалөма
кадсө өткымын карјасын кор Лъөңнградын 12 час лун.

Лъөңнград сөмын-на сулалө шондiлань

паныд-да сен 12 ч. лун.

Архангельск, тан луншөрыс колi-ңин-да . 12 ч. 33 м. л.

Владiмiр нөшта-на асыввылынжык . . 12 ч. 41 м. л.

Саратов лоө нөшта-на асыввылынжык-да,

сен луншөрыс вөлі өтi час војдөр, сы-

вөсна өні 1 ч. 3 м. л.

Уральск кутас петкөдлыны 1 ч. 24 м. л.

Асхабадын тајө пөранас лоө 1 ч. 42 м. л.

Челябiнскејын 2 ч. 4 м. л.

Тобольскын сiјө-жө каднас 2 ч. 32 м. л.

Омскын 2 ч. 52 м. л.

Гемiпалатiнскејын лоө 3 ч. 20 м. л.

Томскын 3 ч. 39 м. л.

Иркутскын 4 ч. 56 м. рыт.

Кјахтаын 5 ч. 6 м. р.

Читаын	5 ч. 33 м. р.
Благовещенскын	6 ч. 29 м. р.
Хабаровскејын	6 ч. 59 м. р.
Амур-јувывса Николајевск-карын	7 ч. 22 м. р.
Петропавловскын Камчатка-вылын	8 ч. 34 м. р.

— Кушдөмкө кар-кө-нө лунвылынжык либө војвылынжык Мөскуасаң сені кадыс Мөскуаса кадкөд өткөд алы оз ло?—ју-валіс Іван.

— Өткөд,—вігталіс профессор,—сөмын Мөскуа-герті-кө карјасы лун-асыв-вылын да лун рытыввылынжыккөс да оз өті војвывсаң-лунвылө-муныс віғјас-вылын сулавны, секі кадыс оз ло Мөскуаын-коф. Өні мі горңітім, төдмалім мукөд карјасыс кадсө Мөскуаса кад-герті, сөмын тајө ставыс лөгалө-жө і мукөд кар-јаслы, сулалөны-кө Мөскуакөд өті војвывсаң-лунвылө-муныс віғ-вылын—часлыдыс быдлаын өткөд, а ңеуна-кө најө коста-лөны асыввывсаң рытыввылө—кадјасыс оз лоны өткөдөг.

Іван лаңтөмөн кывзіс, профессор јешщө содтіс:

— Өні міјан, Совет-Росзіјаын револүтсіја-бөрын бостөма „зоннеј время“ (кад). Тајө вот мыј лөб: став муыс бытөкө јукө 24 пельө. Быд јукөн кысөсө војвывсаң лунвылө. Быд-пельлөн (зоналөн) аслас кад. Часі лөсөдсө зона-шөр кад-гертіыс. Шуам, зона-шөрас-кө 12 час, 12 час-жө і став зона-пасталаыс. Ферт, збылысө асыввывдорса зона-дорас лөб часөн-жынјөн, а рытыввывса зона-дорас—дасөті час да жын. Ферт, тајө өшыбка, сөмын абу ыжыд дај кадсө лыддыны кок-ңижык.

— Нөшта өті тор ме ег гөгөрво,—вігталіс Іван,—мі шон-ді-пыфди бостім сіг да вешталім вескыдывывсаң шујгавылө—асыввывсаң рытыввылө, а бергөлөсө-өд муыд дај нөшта ры-тыввывсаң асыввылө. Кың-нө сіјө лөб?

— А-а... Сің вөчім, медем буржыка гөгөрвоны. Міјан-өд бытөкө сізі адқоны, бытөкө шонді ветлө му-гөгөр, а муыс су-лалө өтілаын. Таыс ңекушөм ңелучкі оз вермы лоны, міјанлы-өд колө вөлі сөмын төдны, кызі, кушөм-ногөн јүгдөны шонді-өн торја местајасыс. Те, інө, віғд: ме гөгөртөда сігсө тенад јур-гөгөр, вескыдывывсаң шујгавылө; со југыдыс первој угө ныр-вылад, сөсө шујга чужөм бан-бокад, пельад, балабөжад. Өні ме кута кутны сігсө өті-местаын, а те бергөдчы сөмын шујгавывсаң вескыдывылө. Адқан, зік өткөд: первој јүгөрыс угө-лө ныр-вылад, сөсө шујга чужөм бан-бокад, пель-вылад, ба-лабөжад.

Иван бара унатор-жылыг төдмаліс. Сегга муніс дадыс-ордө. Водіс уэны. Зев дыр ез вермы онмовгыны, мөвпаліс профессор-ордын кывлөм вылтор-жылыг.

Мөдлун-рытнас бара локтіс. Профессор самеј өтнас. Иванөс примітіс радаҕа. Пырыг-пыр-жө заводітіс төрытја горнісө воҕө нуөдны. Иван өтенгыс адҕис часі. Часыс ачысгама: часлыд петкөдлыг гижөдыс абу 12, кыҕи унжыкыгсө овлө, а 24. Öнi часі-вылас вөлі 17-өд час.

— Тајө-нө кушөм часі, бара, кушөм кад-нын 17 часыс лөб?—јуваліс Иван.

— Коғув часі. Петкөдлө коғув-кад. Кывлін-ен те коркө коғув суткі-јывгыс?

— Ег, ег кывлы,—зев зіла вігталіс Иван.

— Вот мыј,—заводітіс профессор,—ем шонді суткі, сы-герті лыдөһоны кадсө став јөзыс, нөшта ем јешшө коғув суткі, сіјө ковмывлө сөмын мiжанлы, астрономјаслы. Шонді суткіыд—мулы өтчыд ас-гөгөрыс бергөдчыны колаң кад, кор сіјө бергөдчөм-бөрас сувтас сіҕи-жө, кыҕи вөлі сулалө шонділаң банөн ко-ланлуннас. Коғув суткіыд лөб, кор муыд өтчыд ас-гөгөрыс бер-гөдчас да лөб коланлунга коғув-вестын-жө. Шуам, кушөмкө-кө коғув öнi мiжан јур-вестын, секи кор тајө коғувыс лөб мiжан јур-вестын-жө—колө коғув суткі.

— Абу-өмөј-нө ҕик өткод? Кыкнаныгсө-өд муыс өтчыд бер-гөдчө?—јуваліс Иван.

— Абу ҕик өткод,—шуө профессор.—Ачыд те, көнкө, тө-дан-нын: муыд мiжан гөгыл-моз, ас-гөгөрыс бергалөм-кынҕи, нө-шта кышөвтө шонді-гөгөр. Сы-вылө колө во. Мi тајө бергөдчөмсө ог-жө адҕө. Мiжанлы кажітчө бытөкө өтнас шондіыс наҕөһикөн ветлөдлө јенежөдыс. Луннас-кө ескө, војын-моз-жө, коғувјасыд тыдалөһоны, секи-ескө адҕан: талун шонді өтi коғув-дінын, аскі вешјыштас мөд-дiнө, вежон-мызті којмөд-дiнө да с. в. Во-быднад сіјө гөгөртас став јенежсө да бара лөб сіјө коғув-дінын, код-дiнгаң мi сы-бөрга заводітім віҕөдны. Сөрт, мөдыс вігтала, тајөс прөстөј мортыд он гөгөрво, сөмын астро-номјас кокһиа адҕөһоны војшөркадын віҕөдiгөн, шондіыс војшөр-нас коғувјаслы ҕик паныда овлө-да.

— Мыј-нө, ескө, сегга сыыс?

— Со мыј,—воҕө вігталіс профессор—шуам, бытөкө шондіыд да кушөмкө коғув кажітчөһоны ҕик өтлаын, а муыд на-вы-лө віҕөдө, шуам-көт, мiжан карөн банөн. Суткі-бөртi муыд (мi-жан карыд) лөб бара паныда коланлунга коғувыдлы. Сөмын шондіыд оз-нын ло сіјө коғув-бердас,—вешјыштас һеуна. Тө-

рытја-моз, карён шонділаң банён сувтны муыдлы нөшта колө бергөдчыштны. Гөгөрвоин ен?—жуалис профессор.

— Гөгөрвои-да, омөла,—кыввіііс Иван.

— Сііккө вөчлам опыт (відлөг). То адған, карғыс ыжыд пөнарсө. Мед сііјө козув-пыѳді лоө. Ме лоа шонді-пыѳді, а те—му. Сувт чужөмнад пөнарлаңыс, а ме сувта сіі, мед ачымөн верма тупкыны пөнарсө. Те өні сулалан пөнарыслы і мем паныд. Бергөдчы ас-гөгөрыд өти-пөв. Те өні бара пөнарлаң бана, а ме—шонді, вешјышти њеуна места-вылыс, сы-вөсна те өні мем абу-нын паныда, а њеуна накөсө сулалан. Мем-кө чужөмнад баннад көсјан сувтны, колө јешщө-на өти-пөв бергөдчыны-вешјыштны. Вот таз. Сегга мөдног вөчлам опытсө, мед буржыка гөгөрвоан. Те-өд ачыд төдан, мыј шондіыд оз бергав мугөгөрыс, а муыс шонді-гөгөр. Сувтам важ-ногыд. Сіі, те өні бара чужөмнад вірөдан ме-вылө да пөнар-вылас. Бергөдчы өти пөв да сііјө-жө каднас вешјышт њеуна бокө—сөмын ен сііјө бокас, кодарас ме өнтај муні, а мөдарө. Адған. Сіі-жө лоө: те өні пөнарыслы чужөмлаң-бана, а мелаң њеуна накөсө сулалан. Ме-вестөз тед јешщө-на колө ічөтика бергөдчыштны.

— Өні ставсө гөгөрвои,---вігталіс Иван.—Сііккө шонді суткі ыжыджык козув суткіыс?

— Вернө,—кыввіііс профессор. Козув суткі—нач өтчид мулы бергөдчыны колан кад, а шонді суткі—өтчид бергөдчыны колан кадыс да нөшта њеыжыд содтөд. Содтөдыс 4 минут ыжда-кымын (3 да $\frac{3}{4}$ минут).

— Час-лыдсө-нө кызі лыѳдөны?—жуалис Иван.

— Козув суткі јукөма 24 козув час-вылө. Ферт, козув суткіыд-кө жеңыджык шонді суткіыс, жеңыджык-жө і өти часыс сылөн лоө. Сііјөн-і козув кад петкөдлыс часыс возынжык, шонді-кад петкөдлыс часі-сертыс.

Недыр-мыгті профессор содтіс:

— Медым помавны та-јылыс, нөшта-на вігталышта: козув суткі пыр өтыжда, а шонді суткіыд абу—кор кузжык, кор жеңыджык, ферт, зев-жө ещаніка торјалөны-а, оз прамеја-і төдчы. Сііјө сіізі овлө му бергалөм-вөсна—муыд-өд мукөд-дырјыс бергалө өдјөжык, мукөд-дырјыс назөнжык. Та-вөсна, шондіыс, кыз міјанлы кажітчө, ветлө (вөрө) кор өдјөнжык, кор назөнжык. Вај сегга њеуна шөјтчыштам, щай јувыштам. Сы-бөрті бара почө сорңытыштны,—шуіс Иванлы профессор.

Щай-јувөм-бөрын бара заводітісны сорңытны.

— Ыжыдө-нө міјан муным?—заводітіс Иван.

— Му-гөгөрыд лоө 37 да жын сурс верст,--вігталіс профессор.

— Му-пырыс-кө отар-бокгааныс мөдәрөҗыс мунаң җик шө-
рөдыс, уна-ө лоө?

— Му-кыщлыс куҗта верст-лыдсө-кө төдан, секі му-шөр-
тас-куҗтасө (җик му-шөртіыс, роҗөн шуоны діаметрөн) кокні корҗ-
ны: колө сөмын му-кыщ-куҗтасө јукны 3 да өті сізімөд ($\frac{1}{7}$)-вылө.
Кужан он јукныс?

— Омөла.

— Но-да сыыс нінөм.
37 да жын сурссө-кө јукан
 $3\frac{1}{7}$ -вылө, сек лоө 12 сурс
верст-гөгөр.

— Сіҗ-кө му-шөрөҗыс
6000 верст?—јуваліс Іван.

— Вернө.

— Төлыгыс-нө ескө
ыжыдө?—јуваліс Іван.

— Төлыглөн шөр-тас
(діаметр) - куҗаыс пөшти
һоль-пөв ічөт мугыс.

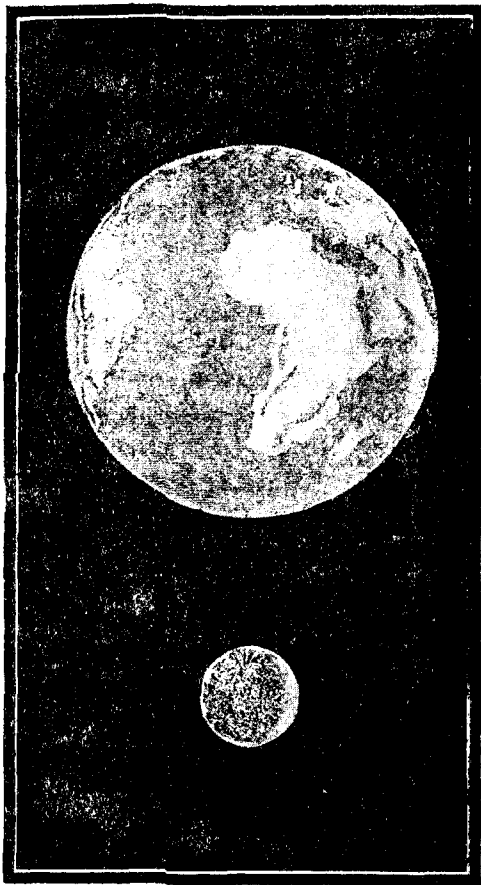
— Ме кыккө лыдфылі,
төлыгыс-пө 50-пов ічөтжык
мугыс.

— Тураснас ічөтжык,
—кыввізіс профессор,—тө-
лыгыс местасө 50-пөв еща-
жык бөстө му-сертіыс; ме-
дым му-коҗ гар лөгөдны,
колө 50 гар төлыс ыждаја-
сөс өтлаавны.

— Ме мыјла-кө ог гө-
гөрво,—шуіс Іван.

— Со лыбө віҗөд,—сод-
тіс профессор,—өтіыс 5 пун-
та (тувја) гира, а мөдыс
пудја. Пудја гираыс 8-пөв ыжыджык 5 пунтасыс дај-і чугуныс
8-пөв-жө унжык вөчигас сы-вылө муніс, местасө сынөдас (ферт,
оз жож-вылас) 8-пөв-жө унжык бөстө,—а пагтасө-кө мерајтан
шөр-тастыыс (діаметр), сөмын 2-пөв лыбө 2 да жын-пөв ыжыд-
жык 5 пунта-доргыс. Сіҗкө тенад нҗгаыс лыдфөмыд і менам
вісталөмө; вернө лоө. Вај нөшта віҗөдлы тәјө герпассө (4-өд
герпас).

— Муыс-өмөј төлыссө јүрдөдө (јүгөрсө сетө)?

4-өд герпас.

— Ферт, жүгдөдө,—кыввизис профессор,—нөшта јонжыкана төлыг-доргыс. Төлыг-ыввгаң-кө визөдлан, муысөд-төлыггаыс нол-пөв ыжыджык кажитчө. Сөмын муылдөн жүгөрыс абу төлыгыдлөн-коф жежыд, а лөзов,-турунвиж рөма.

— Мыј-вөсна-нө?

— Му-гар-вылад-өд унжыкыс сариз (море)-улын-да вөрјас, степјас-улын. Саризыд лөзов рөма, а вөрјасыд да степјасыд—турун-виж рөмаөг.

— Вај нөшта мыјкө вигтав төлыг-јывгыд,—кевмыгөмөн-коф шуө Иван.

— Но, кывзы,—заводитчис профессор.—Төлыгыд му-коф-жө, гар. Төлыгыд кујим-ногөн бергалө: 1) му-моз бергалө ас-гөгөрыс, гөгыл-ещөн,—өтчыд бергөдчөм-вылас сылы колө 30 лун-гөгөр; 2) бергөдчө му-гөгөр, кызи-таж шонди-гөгөр му бергөдчө, өти бергөдчөм-вылас колө төлыг-жө; 3) ас-гөгөрыс да му-гөгөр бергалөм-кынзи, өтвылыг мукөд, кышлалө шонди-гөгөр. Мугаң төлыгөз 384.420 километр (360.000 верст.) Зев ичөт костыстөлыгөзыд, муа-шондиа-кост-герти. Шондиөзыд мијангаң 149 миллион километр (140 миллион верст.) Шондиыд пөперег-ногыс шөр-тастыс (диаметр) мусыд 109-ыг ыжыд. Отлаөдны-кө сижөс муыккөд да вөчны герпас-кофөс, најө со кызи кутасны торјавны мөда-мөдгыс (5-өд герпас).

— Ме мөвпавли, миса, муыд да шондиыд өтыждаөг,—шы-асис Иван.

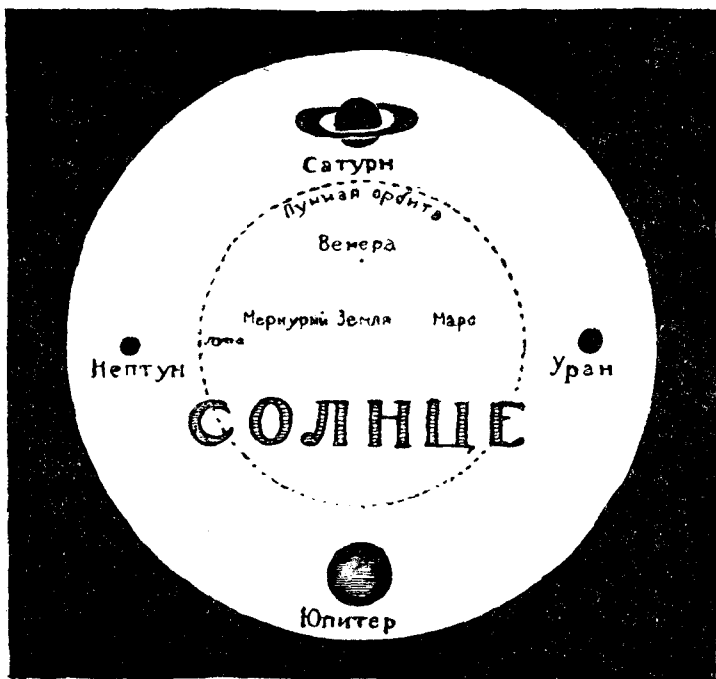
— Абу,—шуис профессор,—ылынлаыс, гинмыд тенө ылөд-лө. Мијанлы-өд пыр кажитчөны матыса-торјасыс гырыгжыкөн, ылысајасыс—поснөн. Шуам, те визөдан—ылын-коф сулалө ыжыд керка, чунтө-кө гин-дорад вајан, сижө ставнас керкатө сажөдас. Тази-жө адған төлыг-вылө да шонди-вылө визөдигөн. Зөла төлыг мијанлы матынжык-да, кажитчө бытөкө ыжыджык, зев ылыса да ыжыд шонди-дорыс.

— Мыј-вөсна-нө төлыгыс оз өти кадө чуж—коррытын, кор асылын, кор војын; либө кор зоңөн гөгыл-кофөн чужө, либө кор жынја, чарла-коф-да?—јувалис Иван.

— Отпырысөн те вывти уна-тор-јылыг јуалан,—шпынмуні профессор.—Заводитам төлыг чужөмгаң. Төлыгдөн өти кадө пырөмыс да петөмыс овлө со-мыј-вөсна (ме өтчыд та-јылыг-вигтавли-нын): төлыгыс бергалө му-гөгөр, өтчыд бергөдчөм-вылас сылы колө 28 лун (төлыг-гөгөр). Бергөдчө сижө рытыввввгаң асыввылө.

— Кыз-нө сиз?—јувалө Иван.—Төлыгыд-өд, шонди-моз, петө асыввылын, летчө рытыввылө?

— Сijö бара-жө прөста сiз, мiжанлы, кажiтчө,—шуыштiс профессор.—Те-öд ачыд-нын тöдaн, мiжанлы кажiтчө jeneжыс бергалö му-гөгөр асыввывсаң рытыввылө, а збылысö ескö муыс бергалö ас-гөгöрыс. Jенежыскöд öтлаын бытöбö бергöдчö i тöлыгыд, асыввывсаң рытыввылө. Сöмын тöлыгыс аслас тужöд мöдарö бергöдчö да колтчö jeneжыс. Таjöс кокны адзыны. То, вiзöд,—чуьнас профессор iндiс тöлыг-вылө,—адзан тöлыг-бердас çipдалö козувыс? Сijö ыжыд-код, кокныа, адзан мукöдсö-дорыс.

5-öд бернас

— Адза,—шуö Иван.

— Онжык-кө дышöдчы-да тавоj jурдiгас-кө асыввоçнас, четчан, сек адзан—тöлыгыс да козувыс матынöс рытыввыелаң, вешjöмаöс сылаң jeneжыскöд. Сöмын jонжыка-кө кутан вiзöд-ны, адзан—тöлыгыс да козувыс абу-нын öтiлаынöс: тöлыгыс бөрöжык колöма козувыс, асыввывлаң öнгöма. Аскi рытнас-кө вiзöдлан—тöлыгыс jешщö-jонжыка торjалöма козув-дiнгыс, вешjöма асыввывлаң. Сззга тöлыг-доргыс таjö козувыс воçжык кутас петны (чужны), 45 минүтөн-кымын Тащöм бөрö колöмыс быдлун овлө. 27 да жын лун-мыгты тöлыгыс гөгöртас став jeneжсö да бара сijö козув-бердас лөб.

— Луннас-нө тӧлыгыс овлӧ оз?—јуалӧ Иван.

— Ферт, овлӧ,—кыввизис профессор.— Выл тӧлыг чужигӧн-ӧд сиж регыдӧн шонди-бӧрғаыс-и пырӧ, зеггӧ. Сизкӧ сиж тыдалӧ коркӧ петавлӧма-нын јенежас луннас.

— Те виставлин, тӧлыгыд-пӧ ас-гӧгӧрыс бергӧдчӧ (тӧлега-гӧгыль-моз), оз суткиӧн му-моз, а тӧлыгӧн?—бара јуалис Иван.

— Тӧлыг-гӧгӧр-кымын,—висталис профессор,—стӧчжыка-кӧ—28 лун-гӧгӧр. Сы-дыра-жӧ, мыјда сылы колӧ му-гӧгӧрыс ӧтчид кыштовтны. Сы-вӧсна сиж век ӧти банӧн-и вичӧдӧ му-вылас. Мӧдар боксӧ ми тӧлыгыдлыг ог адзӧ дај кӧнкӧ некор ог-и адзылӧ.

— Кыз-нӧ сизі?—јувалӧ Иван.

— Вот тази—висталӧ профессор.— Ме лоа му-пыфди, а те—тӧлыг-пыфди. Сувт мелањ чужӧмнад. Ӧни кышлав ме-гӧгӧр, сӧмын сулав пыр мелањ чужӧмӧн. Ӧни со адзан: те гӧгӧртӧн ме-гӧгӧр, гӧгӧртигад ачид щӧщ бергӧдчин, чужӧмнад ставлањыс банӧн вӧлин. Тӧлыгыд тази-жӧ.

— Сизкӧ, тӧлыг-вылас лун і вој овлӧ?

— Овлӧ, сӧмын луныслӧн да војыслӧн кузтаыс кык ве-жон. Таыг-кынзи, егкӧ, унатор-на позӧ тӧлыг-јывгыд вистав-ны-да, вај те вичӧдышт труба-пыр тӧлыг-вылад, ме сек-кості гижышта мыј-сурӧ.

Иван вичӧдліс трубаас да бара важ-коф тӧлысӧ адзис, кушӧмӧс-тај профессоркӧд горниттӧз вичӧдис. Кажитчӧ сӧмын бытӧкӧ тӧлыгыс сибдӧма труба-понас, оз вешјы сы-диныр. Се-щӧм-жӧ гӧрајас сінвозас тыдалӧны, кушӧмӧс адзылис-нын.

— Тӧлыгыс зикӧз сувтӧма!—шуӧ Иван, гӧгӧрвотӧмысла оз тӧд, мыјла тӧлыгыс бытӧкӧ сувтӧма. Профессорыс-тај-нӧ ӧни-на висталис сиж-пӧ бергалӧ гӧгыль-моз дај му-гӧгӧр. Нӧшта оз лучкиа, а кујим вогков возӧ, ӧти—бӧрӧ.

Векыда-кӧ шуны, Иван тӧлк-вывгыс зикӧз воши. Сиж ачыс војјаснас адзывлис тӧлысгыс петӧм-пырӧмсӧ, а ӧни сиж сибдӧма труба-бердас дај пом.

Профессор серӧктис.

— Тајӧ ез тӧлыгыс сувт,—шуӧ сиж,—а трубаыс сы-бӧрға щӧщ мунс. Тани, со, труба-улас ем часилӧн-коф, ыжид машина да сиж бергӧдлӧ трубасӧ, мед тӧлыгыс пыр трубаас везкалӧ (ты-далӧ), зӧтчӧ сы-бӧрға. Сувтӧда-кӧ трубасӧ, сек регыд тӧлыгыс бокӧ пышјас, оз кут тыдавны. Вичӧд трубаас, ме теd тајӧс петкӧдла.

Иван пондис вичӧдны трубаас, а профессор бергӧдыштіс ку-шӧмкӧ винт-да тӧлыгыс мунны кутис труба-бокас, сесга пельс-торјыс сӧмын колы, љнедыр-мыгты і зикӧз быри.

— Өні гөгөрвои?—жувалис профессор,—вөлөмкө оз төлы-
ыс сулав, а трубаыс бергалө төлыг өдјө-жө.

— Гөгөрвои,—кыввиҕис Иван,— тајө ҕик-жө кык, ортчөн
муныг, телега-кофөс. Сек-тај кажитчыны кутас, бытбөкө мөд
телегаыс пыр-жө бокас, өтi местаын. Сөмын өтi телегаыс-кө
сувтас, мөдыс пырыгтөм-пыр-жө бокөдыс мунас, зез өдјө колас
да сајалө гинвоҕыд.

— Вернө,—ескыштіс профессор,—тајө машинаыс сiҕi-и вө-
чөма, мед трубаыс бергөдчө јенеж-бөрғаыс. Вај сегга шөйт-
чыштам һеуна. Ветлы гортад да аски бара воы. Прөст кад-кө
лоыштас, ме теd нөшта мыј-гурө төлыг-јывгыд вiҕтышта.

Төлыг-јылыг горнi воҕө нуөм.

Ғоң лун мөвпалис Орлов Иван профессор-ордын кывлөм-
төдлөмтор-јылыг. Зев уна выльтор сiҕө төдлiс, ас гиннас адҕылис.

— да,—мөвпалис сiҕө,—ставис тајө мијан гин-воҕын лу-
ныг-лунө овлө, ми олам, быдлун виҕөдам, адҕам да ог адҕө.

Мөвпыштіс сiҕө профессор горнiјас-јылыг да бара ез кут
веритчыны:

— Төлыгыд му-коф-жө гар, сөмын iчөтжык. Гарыд ылы-
саң көт матысаң пыр гөгрөс. Шондiтө-кө богтам, сiҕө пыр би
гөгыль-коф бергалө, а төлыгыд һекор абу өтыжда, кор тыр гө-
гыль-коф, кор-i чарла-коф.

Мөвпалис, мөвпалис,—жугөдiс јурсө Иван да һинөмтор ези
вермы гөгөрвоны, сөмын-һин видчыгiс профессор-ордө мунап
кад. Мыјөн рыт воис, пырыгтөм-пыр-жө мөдөдчiс обсерваторi-
јаө. Вөскрегеһна-да профессорыс өтнас вөли, студентјасыд
празһиклунад оз велөдчыны.

— Но мыј, гортад мөвпалин ен менам вiҕталөм-јылыг?—
јувалө сылыг профессор.

— Јона,—шуө Иван,—сөмын, ме ог төд, либө оз мијан гор-
нитөм-гертi артмы либө ме ег ставсө гөгөрво...

— Мыј-нө сецөмыс, вај вiҕтав,—ышөдiс профессор.

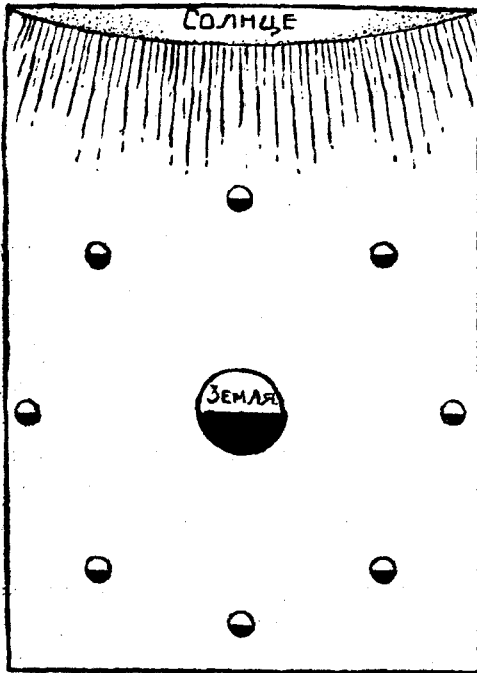
Иван вiҕталис аслас мөвпiјас-јылыг да горнiсө помалис таҕi:

— Сiҕнад-кө либө төлыгыд абу гар, гарыд көт i ылысаң
пыр гөгрөс тыдалө.

— Молодеч,—ошкiс профессор,—өни ме адҕа. мыј-јылыг
те думајтөмыд, абу вес олөмыд. Сен, пiө, һекушөм өшыбка
абу, дај i те ставсө ладнө гөгөрвоөмыд, сөмын еща-на төдан,
сiҕө-i мукөдторсө он верiт. Төлыгыс-өд асаһыс југөрсө оз сет,
а тыдалө сылөн сөмын шондiөн југдөдөм-iныс. Сегга кодар бок-

саһыс төлығыд жүгдөдөма, сiјө бокөн iјмијанлы пондас тыдавны. Мi адқывлам жүгдөдөм төлыг жынсө ставнас—сек тыр төлыг, лiбө төлыг бокыслыг жынсө-лы, пельс-торсө-лы—сек төлығыд лiбө гөгылжын-код лiбө чарла-код.

— Мыјла-нө мi төлығыдлыг жүгдөдөм боксө ог пыр өт-ыждаөс адзө?—јувалiс Иван.

6-өд герпас.

— Татчө вiзөд,—щөк-тiс профессор,—војдөр ме-тед рiсујта кызi сулалөны шондiыд, муыд да төлығыд. Ме петкөдла шондiылыг дор-сө, сыгаң жүгөрыс угө тө-лыг-вылө-и, му-вылө-и, жүгдө-дө налыг жынсө. Кык пе-лө—гөд-вылө да жежыд-вы-лө јукөм гөгылыс лоө му. Вiзөд герпас-вылас (6-өд герпас).

Тажө көкјамыс поснi гөгыл-кодјаснас петкөдлө-ма кызi овлө төлыг уна-пө-лөс кадө. Төлығыд, ферт, өтi, сөмын сiјө бергалiгас уналаын овлө. Му-вывгаң сiјө көкјамыслаынжык бур-жыкасө тыдалө. Көкјамыс-лаө ме төлыгсө i рiсујтi. Вiзөд, көт көн төлығыд, сылөн пыр өтар-бокыс,

шондiлаң-баныс, лоө жүгдөдөма. Југыдыс i пемыдыс өтмында. Ен вунөд тајөс; тајө герпас-дiнас мi волам-на. Öнi вaј горнi-тыштам төлыг-јылыг, кызi мi сiјөс му-вывгаң куш сiнмөн адзам: кор, кыс да кушөмөс. Төлығыд абу пыр өткод, те ачыл-нын гөгөрвоин. Кор сiјө кажiтчө гөгрөсөн, гөгыл-кодөн, овлө-и чарла-код. Вежласөмсө комiнад шуөны: выл төлыг-пө-чужө, тыр төлыг, төлыг-пыдөс.

Тыр төлығыд војшөркадө вылын сулалө. Петө рытын, пы-рө асывнас. Неког тыр төлыгөс он адқыв луншөрын. Мукөд-дырыс шондiыд летчыныс-на оз удыт-а, төлығыд петө-нын асыввыв боксаң.

— Кор мiјан вој,—возө вiсталiс профессор,—секi шондi-ыд төлыгтө, жүгдөдө, муөс луншөрын-моз-жө. Сы-вөсна кымөр-

төм, ми́ча сөз вожжасө шонди-жүгөрыс төлыгсаныс зев жона швачкө му-вылө, позө весиг лыдфыныгырыгжык гижөда нигајас

Сөгса бөр бергөдчылам төлыг вежлагөм-јывсыд сорнад. Тыр төлыг некор оз овлы шондиладор бокин, а пыр сылы паныда, jeneж мөдар бокас. Асывнад шонди асыввылын, тыр төлыг рытиввылын. Луншөрын шонди вылын, мијан жур-выпын, а төлыг мијан-улын—му-сарыдлыг мөдар-боксө жүгдөдө, Америкаын олыгјасөс,—налөн сек војшөр. Рытнас шондиыд летчө рытиввылө, а төлыг сижө каднас петө лыбө петөма-нын асыввылын. Војшөрын, кыз ме вистали-нын, төлыг мијан жур-вылын, а шонди сижө каднас жүгдөдө муыслыг мөдар-боксө, сулалө Америкаын олыгјас жур-вылын, сек налөн луншөр.

Мукөд-дырјыс төлыгыд мөд-ногсөн овлө. Выл төлыг чужигөн (кор сижө чарла-коф) те сижөс војшөрын он адзы. Сөки сижө петө асылын, пырө рытын. Луннас тыдалө jeneжын, шондидинын, шондиыскөд-жө өтлаын мунө jeneж-кузаыс, оз матыгсывны, оз ылыгсыв шондидингыд. Со мыј нөшта төдвылад бозт,—чарла-коф төлыгыд пыр гөрбнас—мышкунас шондилаң, а гурјасыс мөдарлаң. Гурјаснас (чарла-понјаснас) шондилаң банөн төлыгыд некор оз овлы.

Первој четвөртнас төлыг мијанлы кажитчө гөгыл жынокөфөн, петө луннас, мед-вылын овлө jeneжас 6 час рытын, бара-жө мышнас, гөрбнас шондилаң-банөн.

— Гөгөрвоин?

— Гөгөрвои ескө-да,—шуө Иван,—сөмын мыјла төлыгыс пыр абу өткоф?

— Терпитышт неуна,—шпыньмуни профессор,—и сы-јылыг вистала. Первој, воэвылас тащөм опыт вөчам.

Профессор бијасис лампаө, бөгтис жежыд пуыг-вөчөм гаркөв-јылын.

— Оні бөгт гарсө көвјөдыс,—щөктис профессор,—сувт чужөмнад лампалаңыс да кут гарсө сиз мед сижө вөли сина лампаа костас.

Иван, профессор щөктөм-гертыс вөчис да со мыј лои: (7-өд герпас).

— Мыј те адзан?

— Пемыд боксө гарыслы,—висталис Иван.

— Сижө выл-төлыг пыдфи лөб,—шуис профессор.

— Јүгдөдөм бокыс лампалаңыс бана, да мем оз тыдав.

— Оні лампалаңыс мышнад бергөдчы да журтө копырт бөкө, бисө ен сажөд гаргыс, лампаыс мышкад лөб-да жүгөрыс мед сы-вылө угө.

Иван таңи-и вөчис.

— Öни мыҗ адқан?

— Öни адқа жүгдөдөм боксө гарыслыг, ык-жө жүгдөдөм гөгылкод, тыр-төлыг бытто.

— Тајө тыр төлыгкод лө. Öни,—воҗө висталис профессор,— гартө лөсөд лампаганыс везкыдвылас, а ачыд сувт лампала-ныс чужөмнад.

Иван бара щөктөм-сертыс вөчис.

— Но мыҗ?

7-өд серпас.

жеҗыд вич сөмын колө. Адқан?

— Адқа,— шуө Иван гөгөрвоөмысла радлиг-тырји.

— Таң-жө и төлыгыд овлө,—воҗө висталис профессор,— кор сјө муа-шондиа костас, кор сажавлө мусар-сајад, муыс ов-лө төлыга-шондиа костас. Сөмын ен вунөд—төлыг гарыдлөн жүгдөдөма пыр шондилаң бана отар бокыс.

— Öни ми бөр бергөдчылам онтајја горниад, 6-өд серпас-јывгыд (виҗөд 22-өд листбок). Тајө серпас-вылас ме пасјыли тө-лыгтө, му-гөгөр бергалигас, көкјамыслаыг. Гөгылкодјасыс пет-көдлөны кызи төлыгыс жүгдөдөма шондинас. Ми төдам-нын, шон-дыд пыр жүгдөдө төлыг гарыдлыг жынсө, сы-вөсна и ми огө адқө ставнас жүгдөдөм боксө, ущербитигас нөви ог адқө. Төлыг-ыд-өд уналаын овлө. Öтйлаған сјө јонжыка мијанлаң жүгдөдөм-бана, а мөдлаған-нын мијанлаң виҗөдө пемыд бокнас.

То виҗөд быд-боксан мач-вылас да богт төд-вылад, мыҗ аҗылан. Иван бура серпас-вылас виҗөдис, сегга јуалис:

— Öни,— шуө Иван,— ме адқа гар-бокыслыг өтик жынсө југыдөс, мөд-жынсө пемыдөс.

— Нынөм сјө теd оз петкөдлы?

— Төлыг четверт-вылө ескө муныштө-да.

— Вернө,— шуө профессор,— а те-кө јешшө неуна вешјыш-тан везкыдвывланыд, гарсө важ местаас ку-төмөн, сек пемыд-иныс унжык лө жүгдөдөм-доргыс, чарлакод

— Кыз-нө муыс оз сажод төлыссө, мугарыс-кө төлыга шондiа костас?

— Молодеч,—бара ошкыштіс профессор,—те төлка велөдчыг. Вуні ез-нін гарјаснад вөчөм опытыд, те-тај јешщө лампалагыс мышнад сулалін да теd вөлі колө журтө бокө копыртны, меd вужөрыс сыгаң ез тупкы гарсө?

— Ез-на вун, тө-да,—кыввиҗис Иван.

— Те копыртін журтө,—вожө висталис профессор,—да југөрыс лампагагыс тенад јурбокөd угі гар-вылас. Сіҗі-жө-і тани, төлыгыс кыщлалө му-гөгөрыс оз җік вескыда.

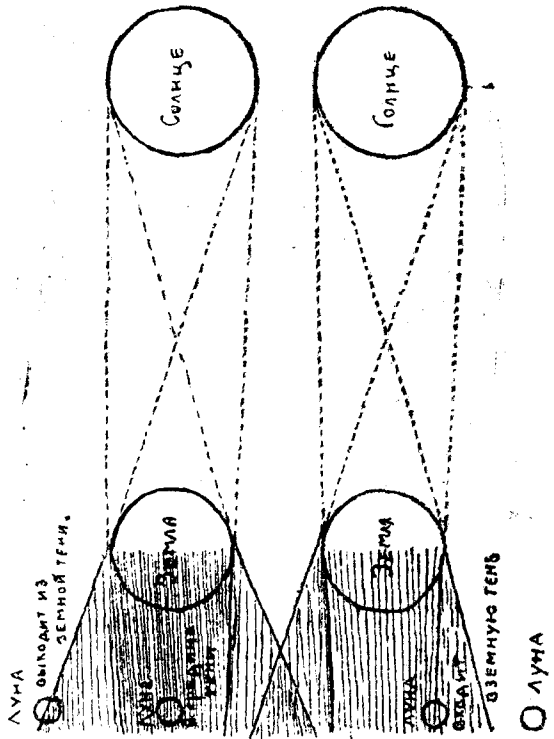
Тажө—өҗі-кө. Мөd-кө, муа төлыга костыд ыжыдоd, а ылыса тор-јыд шондiсө сажодө омөльжыка. Шуам, те-кө ыжыд керка,—дiнын сулалан, керкаыд теыг җікөҗ тупјас шондiтө, а сiјө-жө керка-кө те-дiнгаңверст-сајын, нөҗі-нін тенад гiнмыг оз сажод шондiтө. Овлывлө. ферт. муыс тупјылө төлыссө шондiгыс. Му-көd-дырјыс муыд җік

паныд сулалө шондiыслы, а төлыгыс сiҗ-жө сувтө му мөдар бокгагыс. Сек вужөрыс муыслөн җікөҗ тупјывлө төлыссө. Тајө серпас-вылас-кө вiҗөдлан сек гөгөрвоанжык. (8-өd серпас).

— Таҗсө унаыг овлө?—јуалис Иван.

— Шоча ескө-да,—висталис профессор,—сөмын мiча сiјө овлө. Кор вужөрыс муыслөн тупјас төлыссө, сiјө сек, бытҗө-кө кусө. Тајө шусө төлыг бердлөмөн (лунное затмение). Вөчлам тајө опыт-вылын. Лампа лөб шондi-пыҗфi, ме богта тајө ыжыд гарсө—лөб му-пыҗфi, а iчөтік гарыс—төлыг. Ме бергөдла „төлыссө“ „му-гөгөр“ ог җік шондiа-муа-вөҗі.

Адҗан? Төлыгыс муно му-бөрга, но вужөрнас оз тупјыг.

8-өd серпас.

Тöлыгыс да муыс век бергöдчöны, вөрö-жө-і вужöрыс му-
гаһыс тöлыг-вылас, мїжанлы сїжө кажитчө быттöкө өд кыш
(гöгыл-код) кажө тöлыг-вылас, сегга қікөз тупжө сїжөс, һедыр-
мыгті тöлыгыс чарла-код петас, сегга һөжжөнїк вужöрыс став-
нас мунö тöлыг-вывгыс.

Мїжанлы таз сöмын кажитчө. Оз муыслөн вужöрыс ка
тöлыг-вылас, а тöлыгыс прöйдитө вужөр-пырыс, пырө öтар-по-
мöдыс, петө мөдарöдыс.

Та-вылын ме помала тöлыг-жывгыд горһитө. Воҙө-кө кутан
велөдчыны, унжык сы-жылыс верман һїгажасыс төдмавны. Аскї
сегга волы, ме шондї-жылыс текөд горһитышта.

Горһї jeneж-жылыс да шондї-жылыс.

— Ме теd шондитө труба-пыр петкөдлї-һын,—тази панїс сор-
һї профессор, Иван воөм-бöрын,—өһї мї шондїсө буржыка төд-
малам. Воҙвылас ме горһитышта jeneж-жылыс.

Важөн, да і өһї-на һемтор-төдтөм, велөдчытөм жөз пемыд-
лун-вөснаныс, мөвпалөһы—jeneжыд-пө мїжан жур-вывса лөзов-
рөма свод, кодөс-таж мї адзам луннас. Мукөдыс бара мөвпалө-
һы, jeneжыс-пө чорыд, хрустальыс, козувжасыс-пө сы-бердө лас-
кыгөмаөс, а тöлыгыс да шондїыд-пө сы-вывтї, кык гар-моз,
гöгласөһы.

Иванлөн серамыс петїс:

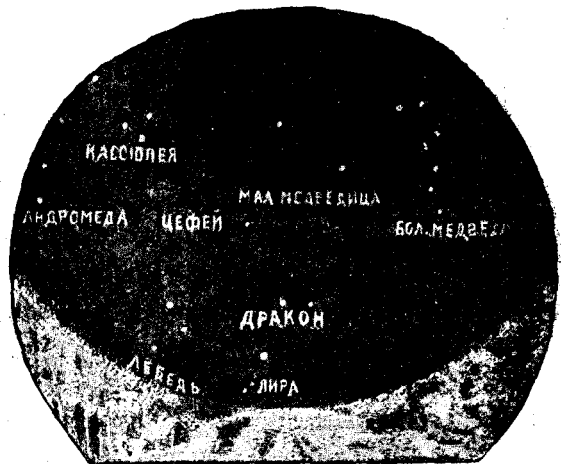
— Қік сїз,—шуїс сїжө,—мїжан сїктын унаөһ-на таз мөвпалөһы,
а ме-кө вїстала налы, труба-пыр адзылөм-жылыс смеквылө леп-
тасны. Һїһөм најө оз гөгөрвоһы. Мукөдыс өһї-на верїтөһы,
муыд-пө кујїм кїт-вылын сулалө, а кїтжасыс-пө ваын плаваж-
төһы.

— Но, вот,—воҙө вїсталис профессор,—мїжан журвывса лө-
зов рөма своджыс-ї ем сынөдыд. Сынөдыс быттө кыз пластөн
гөгөртөма му-гартө. Сынөдөн мї лолалам, сы-пыщті ветлөдлөһы
кымөржас, лебалөһы аеропланжас да лебачжас.

Кызтаыс мусар-гөгөрсө сынөдлөн, велөдчөм жөз лыдөм-
сертї, 210 километр-гөгөр. Адзан мыжылаөз сынөдыд. Богтны-кө
ва да һеуна пуктыштны сетчө сїһка, стөканын лөзыс омөлыка
кутас төдчыны, а лапкыд дора блуджын лїбө төрелкаһын һөтї оз
кут төдчыны, кїтны-кө сїжө васө воржө—ставыс лөзөдас. Швей-
тсарїжаһын (рытиввылын һеыжыд государство) емөс уна jeneж-
рөма ваа тыжас да жујас. Сег богтөм васө-кө кїтны стөканө, ва
ва-ї ем—сөстөм, чөскыд дај жугыд, а тыас сїжө кельыд лөз-рөма,
мїча jeneжкод.

Сынöдыд, кодöн ми лолалам, сецöм-жö. Керка-пыщкад ми сijöс огö адзö, сöмын төла-кö сынöдыд төдчö-нын. Ывлавылын, ылыг позö сijöс адзыны. Вөр либö, гөра ылынöг-кö мижансан, кажитчöны быттöкö лөз-щын-пынöг. Мувылад ми ывласö адзам мед уна 13 километр, а вывлян, jeneжö вьцöдигөн. ми адзам сынöд-сö 210 километр-куза, —сы-вöсна-и сijö мижанлы лөзовөн кажитчö.

Сы-кынзи-на сынöдыд, ва-ещöн, югжалö шонди югыд-пондаыс, сы-вöсна, быдтöкö лөзов занавесөн тупjö мижан гинжасыг козув-жассö. Мыжөн толькö шондыд эебас, лөзов рöма куполад вошö, сынöдыд оз-нын югжав, лö пемыд, сы-пыр ми адзам лыдтöм козувжасыг бijассö. Быттöкö шондыд пыригас пöртчöдö му-вылыг мича лөз-вевтсö да ми кутам адзыны jeneжыд быдтор, мыj ез лезлы адзыны шонди югöрыд.

9-öд герпас.

Кыкко километр-сајас, вьлас сынöдыд абу-нын, сен нинöм абу, а нинöм абутö шондыд дерт оз вермы югдöдныд. Тьртöм, нинöм абу-иныс шусö **планета-кост местаөн** (междупланетное пространство). Сынöдтöм-иныс лезö ас-пырыс мунны шонди югöрлы, но ачыс сынöд-моз оз вермы югжавны. Сы-вöсна сijö мижанлы кажитчö сöдөн, пемыдөн да сы-пемыд-пыщкыг ми адзам югыд козувжассö. Мукöд-дырjыс кот-и најö эик öтлаын овлöны, но мöда-мöдгыс югжалöмнас торјалöны.

Россијаад лунвылын и воjвылын воjјаснас, jeneжтö ми со куцöмöс адзам. Козувжасыс jeneжас овлöны торјаöс мöда-мöддингыс, овлöны и чукöраöс. Козув чукöрјасыс быдсамаыс овлöны, öти чукөр ем кош мöдаа, ставыс сijöс төдöны, шусö „Юрвыв-козувөн“ (Большая медведица). Час ме тед петкöдла ноль герпас jeneж-вывгыс, најöс вöчöма төлын и гожöмын, быд козув чукөр гijöма кызи сijö шусö.

Тажö герпас-вылас төвга jeneж, воjвыв Россијаын, вöчöма январ төлысын 9 час рытын (9-öд герпас).

Мөдүн со төвга jeneж лунвив-бокын, январ төлыгын, 9 час рытын, Роггѣяын-жө.

Со серпас jeneжлөн воjвив Роггѣяын гожөмын, јул төлыгын, 9 час рытын.

То бара серпас, петкөдлө гожга jeneжсө лунвив Роггѣя-вылыс јул төлыгын 9 час рытын-жө. (Профессор Иванлы петкөдліс уна-пөлөс серпасјас).

Өні ме жеңыдѣка вѣстала, козувјас-јывгыд мі сорнѣтам тор-јөн воґынжык, өні заводѣтам шондѣ-јылыс.

Кушөмі шондыс—те ачыл төдан, адґылін шынөдөм стек-лө-пырыд да труба-пырыд вѣґөдигөн. Ыждасө сылыс ме вѣстав-лі-нын дај серпас петкөдлі (вѣґөд 5-өд серпас). Адґан мыјж-да шондыд, а муыд сы-дѣнын ічөтѣк чуткоф. Шондыд 1 мѣл-лон да 300 гурс-пөв ыжыд муыд,—тајө ыжда (објом)-сертѣ, а вомлөс-шөр-тас-сертѣд—109-ыс. Казтыштлы гѣрајас-јывгыд.

— Мыјла-нө ескө шондыд сецөм ічөтѣк тыдалө,—јувалис Иван,—шондѣ-гөгылыд-өд төлыс-гөгыл-код-жө бытөө?

— Те-тај вунөдөмыд-нын, менгым вѣставлөмөс,—шуө про-фессор,—шондыд мѣжангын вывтѣ ылын. Төлыгыд 70-пөв ічөт муыд, сөмын муганыд сѣјө 384 гурс кілометр-сајын-іем, а шондѣ-ыд-өд, көт-і 1 мѣллон да 300 гурс-пөв ыжыджык муыд, 149 мѣл-лон кілометр-сајын, јона ылын төлыс-доргыд.

Медем буржыка гөгөрвоан мыјылнаын шондыд, ме теѣ со кыґи вѣстала (ѣерт, ескө сѣґ некор оз вермы лоны-да). Шуам, јөзыс лөгөдісны сецөм лебалан машѣна, сѣјө часнас лебґө 600 верст. Мөскуагын-кө Лѣнѣнградөґ сѣјө јероплан-вылас ча-сөн воан (Мөскуаа-Лѣнѣнграда-костыс 604 верст).

Ташөм јеропланнас-кө мі сувтлытөґ лебґам төлыс-вы-лө,—сен лоам 600 час-мыгтѣ, суткі лыдөн-кө—25 суткі-бөрѣі.

Тајө јеропланнас-кө-жө мі лебґам сувтлытөґ шондѣ-вылө (сетчөґ 149 мѣллон кілометр), да оз-кө сот сѣјө мѣжанөс, ча-сын 600 верстөн мунигөн, мі сетчө воам 223.334 час-мыгтѣ, во-лыдөн-кө—27 во, 2 суткі да 6 час-мыгтѣ.

Шондѣ-вылад-кө мі, шуам мөдөдчѣм көрттуј-куґа курјерскеј-појездөн, сек быд часын 95 кілометртө мунигөн, ковміс 149 мѣллон кілометртө мунын 175 воан.

Төлыгыд матын му-дѣнад. Сѣјөс төлыгыс, ачыс-жө пет-көдлө. Кор төлыгыд сувтлө шондѣа-муа-костө да оз леґ му-чылас шондыслыс југөрјассө. Но, ме-тај вѣставлі-нын, төлыгыд

шөр-тастыс вомлос-ногыс 4-пөв ічөтжык мугыд да сы-вөсна вужөрнас оз вермы тупјыны став мутө. Та-понда овлө сіңі: өті-лаын муыд пемыд, а мукөдлатыс шондітө нөти абу саяддөма. Төлыгсаң му-вылө усө вужөрыс (кор сіјө шондісө саяддө), велөдчөм јөз төдмалөм-серті, 75 кілометр-папта, а пемдөдөм-іныслөн кыщ-кузтаыс 210 кілометр. Вужөрыс мунө му-кузтаыд паскыд-візөн, асыввыгсаң војвылө.

Ставыс тајө, другө, астрономјаслөн лыддөма-төдмалөма зев бура. Муыдлыс, төлыгыдлыс да шөнділыс мунөм-бергалөмсө бура төдөмөн најө вермөны кымынкө во-војдөр віставны **мыј лөб**, кор төлыгыд-лі, шондіыд-лі бердласны да мукөдтор.

Шонді бердлөм-јывыд төдмалөмаөс,—быд 18 воын сецөм бердлөмыс овлө 41. Сөмын мі, ферт, ог став бердлөмсө адзылө, төлыгыд ічөт-да сылөн вужөрыс тупјө сөмын кыті-кө му гарыдлыс. Щөкыда овлө, шуам, Ленинградын зікөз шондіыс бердөма, а Африкаын весіг дум некодлы сы-јылыс оз услы. Мі-жан сің-жө овлө—көнкө шондісө оз адзыны, а мі сіјөс став міч-нас адзам.

Кытчө вужөрыс усө сен зік вој-коф пемыд, кыңи му мөдар-бокас. Зікөз шонді бердлігәд, тыдалөны козувјасыс јенежас, петалөны војса лебачјас да бобулјас, бердөмсө вој-пыддө-і чәйтөны.

Төлыс-саяө бердөм шонді-гөгөрыс төдчывлө кельдінік југөрјас, шугөны шонді-кыщөн (солнечная корона.)

Шондіыс оз пыр зікөз бердлы, мукөд-дырјыс сіјө төлыс-жын-коф. Мукөд-дырјыс бердлігәс кажітчө бі колча-коф. Візөд серпассө. (10-өд серпас).

Тајө шусө колча-коф бердлөмөн.

— Мыј-вөсна-нө,—јуалө Иван,—төлыгыс кор тупјө зікөз шондісө, кор колө дор-гөгөрыс біја колча-кофөс?

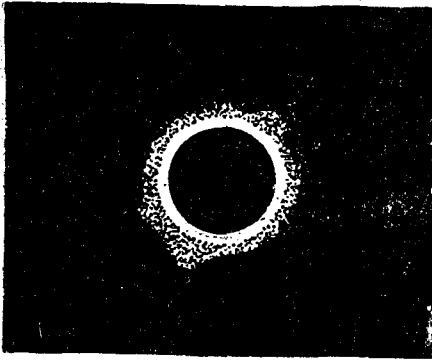
— Вот мыјла,—вісталө профессор,—төлыса-муа-костыс абу пыр өткоф: кор төлыгыд ылынжык мугаңыд, кор матын-жык. Кор төлыгыд матынжык. сек сіјө ыжыджык кажітчө, шондітө зөңнас мугыд тупјас, кор ылынжык, сек сіјө ічөтжык кажітчө, ставнас шондітө оз вермы тупјыны да дор-гөгөрыс біа колчаыд-і кутас тыдавны. Кор шондіыд зікөз оз бердлы, секі вој-кофөзыд оз пемдыв, луныд сөмын руд лолө, бытө лок-повоффа-дырјі шондісө кымөрјас вевтөмаөс. Гөгөрвоан?

— Гөгөрвоа-ескө-да,—кыввізіс Иван,—мем вөлі окота төдны, кущөм сіјө ачыс шондіыс, мыј ем сы-вылын? Төлыс-вылын гө-рајас, а шонді-вылын-нө мыј?

— Часлы, і та-жылыг пондам сорнитны, — шуё профессор, — өні те төдан-нын кушом ылын шондид да мыжыда сijo.

Төдан-жө-нын, зев ічөтик гөгылган локтө му-вылө зев ыжыд жар, бысөн гожомын кос поводла-дырji, кор јенежас абу өти кыморттор да нинөмтор шондидө оз сажөд, сijo сотө да коктө биён-моз. Африкаса Сахара-пустынаын шондидыс кельдөз, лыасө сотө, — колк-кө пуктан лыа-пыщкас — пугас.

— дај ачыл көнкө төдан, көрт-вевта керка-вывти жар лунө көмтөг ветлыны он вермы, коктө сотө, сещөмөз шондидыс жаритөма.

10-öd берпас.

мын муад ставыс чорыд-нын-а, шуам көрт, езыс да мукөдтор, а шонди-вылад жарысла ставыс сылөма — кизөрө, лыбө руө пөрөма. Жарыс да југыдыс сыган пагкалө став јенеж-пагтаыс: мијанлы, муад, жарыс да југыдыс ічөтика локтө. Жарыс-кө да југыдыс шуам му-вылад вөлі 3-мында унжык локтө секи-езкө, муыд когмис, потласис да пөрі пустынаө. Мөдарө-кө бара шоныдыс ставыс-жө му-вылас шондиган. Шондидкө кусө — муыд зев регдөн пөрө јыө, јычас щощ і став ваыс му-вылын і сынөдын кынмас да јыөн угө му-вылө.

Өні сесга ачыл мөвпышт, кушом колана шондид муыдылы. Став олөмыс му-вылас шонди југөрјас-сајын. Со кушом выныс сылөн, дај тајө абу-на ставыс, шонди-гөгөрыд-өд мијан му-кынқи уна планета (мујас)-на бергалөны. Ставыс најө шондидтөг овныс оз вермыны. Шонди бергалөм-мунөм-јывгыд ме тед өтчыл вiгтавлi-нын, ен-на, көнкө, вунөд?

— Ег, — шуис Иван.

— Но, өні сесга мун, шөјтчы, — шуис профессор. — Аски ме тед вiгтала мукөд планетајас-јылыс.

Кушом-нө лыбө жар ем шонди-вылас, сылнаган вермө сещөма шонтыны. Мед буржыка гөгөрвоан жарсө, ме тед со мыј вiгтала: му-гарыд-кө вөлі чиг көртыс да усе-кө шонди-вылас, өти здукөн ескө сыли да пөрі руө кықи-тај доналөм плита-вылө угөм лым чір сылө.

Шондид — доналөм сылөм кизөр (масса), гөгөрыс доналөм ру. Шондид сещөм торјасыс-жө кушөмыс-і муыд, сө-

Горңи планетајас-јылы.

— Шонди-гөгөрд муыд оз куш өтнас кышлав,—заводитис виставны Иван воом-бөрын профессор.—Сы-гөгөр нөшта-на му-код сизим сар бергалөны, ыжданас најө абу өткодоо. Најө, төлыг да му-ещөн, асгыныс жүгөрсө оз сетны, көт-і жүгүдөг, најө тыдалөны бара-жө төлыг-мозыд шондигань сетөм жүгөрөн. Ставныс, сизимнан гарыс төлыг-дорыг ылынжыкөг муганыд. Сижө-і кажитчөны ічөтік козувјасөн jeneжас.

Мед-кокыиа на-пыг адзан куш сіннад Венераөс. Јөзыд сижөс шуөны «Рытја козувөн». Сижө мукөд-сертыс мед-јона зирдалө да мед-воз тыдовтчө шонди летчөм-бөрын. Југыдыс сылөн зев лөгыд сінмыдлы, оз тірав, пыр өткод.

— Ме төда сижөс, адзывлі, — радысла шыагіс Иван,—пыр мед-воз ломзө.

— Мукөд-дырјыс сижө чужө асывнас, төкөтө воужык шонди петтөз, сек Венератө шуөны-нын-«Асја козувөн». Труба пыр мјанлы сижө тыдалө,—висталис профессор,—лыбө ічөтік гөгыл-кодөн, лыбө чарла-кодөн. Венера, төлыг-моз-жө, вежлагө. Куш сіннад тајөс дерт он адзыв, а трубаад со кушөм тыдалө: (11 серп.),

11-өд серпас

Сөгса ем бара-жө шонди-гөгөр кышлалыс планета Марс. Сижө мјанлы кажитчө гөрдөв жүгүд-код козувөн.

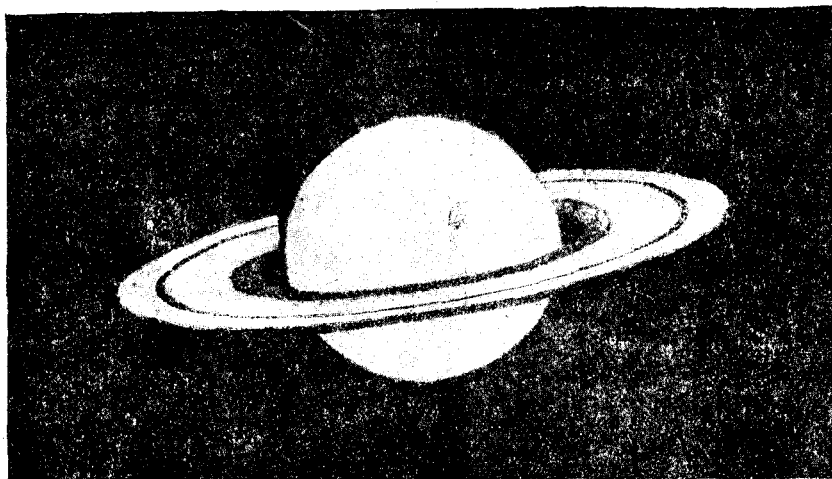
Мед-ыжыд планетаыс, шонди-гөгөр бергалыс-пиг—Јупітер. Куш сіннад вижөдігөн сижө жүгүд козув-код,-жө.

Мед тешкод планетајас-піас—Сатурн. Тајө ічөтік козувыс јона ыждөдыс труба-пыр тыдалө вот ташөм жүгјалыс, вижөс сар. Сы-гөгөр өдјө бергалө паскыд жүгјалан асык-код: (12 серпас).

Тајө планетајасыс-кынзі да мјан му-кынзі ем нөшта кујим планета,—Уран, Нептун да Меркуріј. Став планета-пигыс Меркуріј мед ічөт да мед матын шонди-дінын сиз-кө 8 планета кышлалөны шонди-гөгөр. Ыжда-сертыс, ортчөн-кө сүв-төдны најө торјалөны мөда-мөдсыныс тајө серпас-вылас-моз: (13-өд серпас).

Шонди-гөгөрыс-жө најө сулалёны да бергалёны тани рi-
сујтөм-ногөн: (14-өд берпас).

Став планетаыс бергөдчөны өтарө, му-моз, берпас-вылас
петкөдлөма поснiдiк стрелкајасөн. Векыда-кө шуны став пла-
нетаыс, накөд щөщ i муыд лебэёны веккыдывывсаң шујгавы-
лө, вөјвывывсаң—асыввылө.

12-өд берпас.

Өни өтi-сајын вiстала, кущөм планета ыпынө шондiсааыс:

Меркуриј— 57 мiлльон кiлометр-сајын.

Венера—108 мiлльон кiлометр-сајын.

Муыд да Төлысыд— 149 мiлльон кiлометр-сајын.

Јупiтер—шондiсааыд 777 мiлльон кiлометр-сајын.

Сатурнөз—шондiсааы 1 мiлльард да 425 мiлльон кiлометр.

Уранөз—шондiсааы 2 мiлльард да 870 мiлльон кiлометр.

Нептунөз— 5 мiлльард да 440 мiлльон кiлометр.

Ставгыстајө планетајасгыс, му да төлыс щөщ, лөбны өтi
шондi-семја; ставыс најө кыщлалёны шондi-гөгөр, бөгтөны сы-
лыс шоныд да југыд.

— Мукөд козувјасыс-нө кызi артмөмаөг да олөны?—iува-
лис iван.

— Ме со өни төда шондi-јылыс да көкјамыс планетајас-
јылыс, а козувјасыд-өд лыдтөм-щөттөм, мiча сөз вөјө најө ыжыд
козув-көтырын мында-жө.

— Мукöд козувјас-јывгыс,—вiсталис профессор,—ме тед со-мыј вiстала. Ставыс најö мiжангаң зев ылынöг, мукöд козувгаңыс весiг југöрыс му-вылöзöйд уна во локтö. Југöрыд мунö 1 секундаөн 300 гурс-ккм. Сiз-кö шондiгаңыд југыдыс локтö муöзöйс 8 минутөн-кымын, а сетзöз-öд мугаңыд 149 мiлльон-ккм. Öнi сөгга ачыд артышт—ылынöгö козувјасыд куш јулöрыслы-кö мунныс колöны војас, емöг козувјас југöрыс на-лөн мувылöзöйд воö 3 во, емöг—воö 10, 20, 100 во, мукöдöгыс гурс војасөн лок-тö. Адзган кушöм ылынöг мiжангаң најö.

— Ылынöг-i вöлöмаöг,—шуö Иван.—А вот, мыј сiјö лö, те шуан: југыдыс мунö секундын кујимго гурс кiлометр?

— Те кöнкö, ферт, адзыв-лин ылыгаң ружjöыс лыжöм.

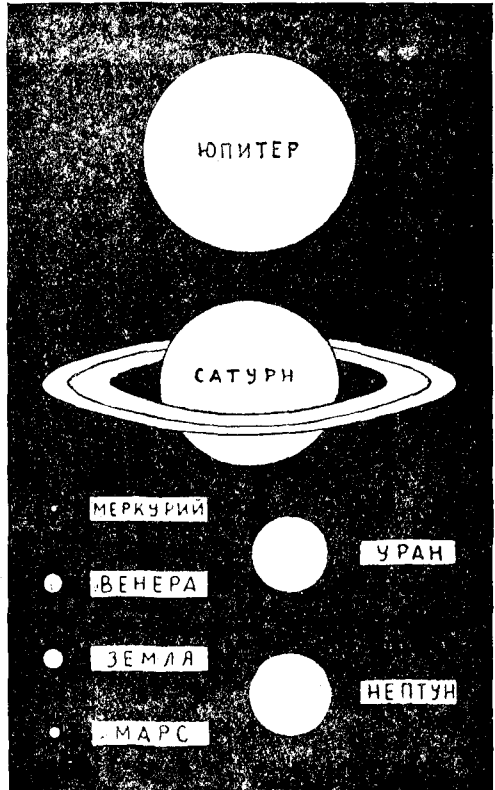
— Адзывли,—шуö Иван.

— Вiзöдiрад нөмтор ен гөгöрволы?—јуалис про-фессор.

— Первој шыныс да бiыс тыдавлö сөгга вöлыг-i лыжöм шысö кылан.

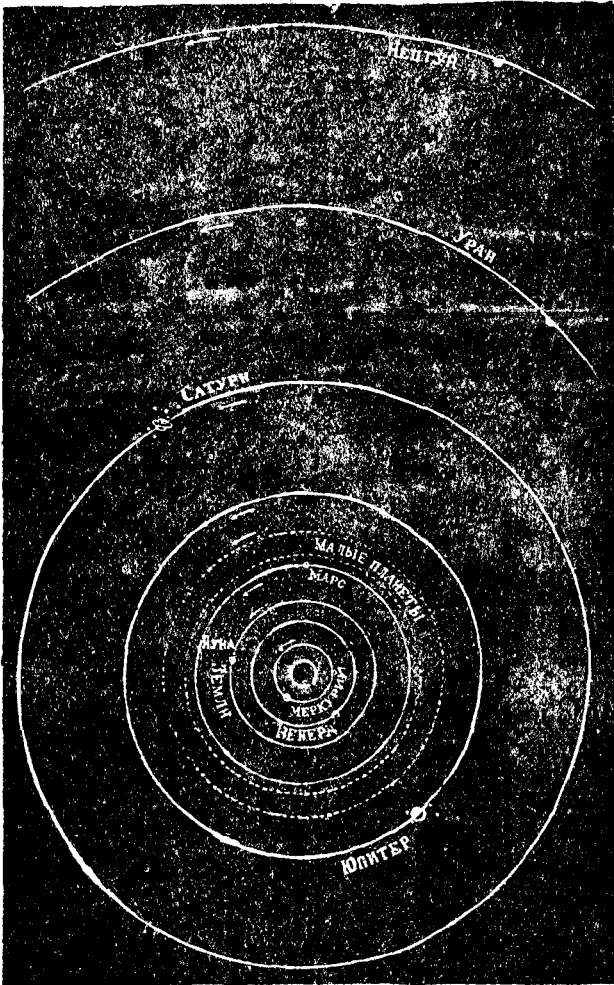
— Вот мыјла сiјi овлö,—вiсталис профессор.—Лыжöм шыслы колö кад воны ружjöгаңыс теад пель-дiнöзöйд. Шыд мунö 1 секундас сöмын 330 метр,

сiјөн-i сiјö. пырыгтöм-пыр те-дiнöз. оз во. Југöрыд вывти ödjö, му-нö: öтi секундас 300.000 ккм.-гөгöр, сы-вöсна-i мi сiјöс адзган ломзöлыгас. Му-вылад iчöt костјасыд-вöсна тајö омöла i тöдчö, а коргырысöг(ылынöг) костјасыс, шуам мугаң шондiöз, сек југыдыс-лөн мунöмыс тöдчö-нын (шондiгаң мувылöзö југöрыс мунö 8 минут). Козувјасыд кöт-i зев ылынöг-а, мукöдыс јона-на тöдчöны ломзöны. Сыыс кокниа-нын позö гөгöрвоны налыс ыждасö,—најö сiз-кö јона гырысöг шондiгыд. Шондiтö-кö јоткыштны на-ылнаö, сi-јö сөкö пондас тöдчöны зев iчötик козув-кодөн.

13-öд сөрпас

Сіңкө став козувыс —гырыг шондijas. Тенө сиктад теш-
раді нiмтылөмаог козув-лыддысөн, а велөдчөм jөзыд, астро-
номjасыд, збыль козувjассө-лыддыом-вылын-і мукөдыс олөны.
Куш-сiнмөн адқан козувjассө ставсө нiн лыдө бөгтөмаог, даj же-

14-өд берпас.

неж-вывгыс карта
(берпас) вөчөмаог.
Куш сiнмөн адқан
козувсө лыддыма-
ог 6 сурс-гөгөр.
Jона ыждөдыс тру-
бajас-пыр астро-
мjас лыддымаог-
нын jeneжгыс 100
сурс миллион-кы-
мын козув. Козув-
jастө со-кыз лыд-
дыны: кымынөдкө
jukон jeneжгыслыг
труба-пыр өнiмаj-
тасны карточка-
вылө сөгга сы-вы-
лыг-і лыддыасны;
сөгга өнiмаjтасны
мөд jукөн jeneж-
гыс да бара лыд-
дыасны. Тази став
jeneжсө өнiмаjтө-
ны да вочасөн
лыддыны став ко-
зувсө, кодi труба-
пырыс тыдалө.

Тajө козувjа-
сыс, вывти ылынög
да труба-пырыд оз
планетajас - кода-
ыд да шондi-ко-

даыд тыдавны, тыдалөны сөмын jугыд чутjас-кодөн.

Козувjасыд абу ставыс өткодөг: мукөдыс вывти jугыдөг,
мукөдыс кельдыжкөг, коjмөдjас зев кельдыдөг, вегiг омөла төд-
чөны, а нольөдjасөс куш сiннад он-нын-і адгы. Учөнеjжас најөс
jukөны jугыд-сертыыс разрадjас-вылө. Мед jугыдjассө шуөны
первоjжа велiчина (ыжда)-козувjасөн. Навыс кельдыжкjассө—

мөд велічина (ыжда) козувјасөн. Сөзгә којмөд велічина да с. в.

Первојја велічинаа козувсө лыддөмаөг	20.
Möd	65.
Којмөд	200.
Нольөд	600.
Витөд	1.800.
Квајтөд	3.600.

Кымын кельдөг козувјасыс, сымын унжык сещөмыс.

Квајтөд велічинаоң (ыждаоң) козувјастө адқан куш гинмөн, а гизимөд велічинаасө сөмын-нын труба-пыр адқан. Козувјастө віқөдігөн-өд гинјасным мјанөс ылөдлөны, час, ме тед петкөдла.

Профессор Иванлы петкөдліс козувсө ыждөдыг стеклөјас-төм труба-пыр.

— Кымын козув адқан?

— Өтїөс.

— Өні ме трубаас лөзөда ыждөдыг стеклөјас. Віқөд буржыка. Кымынөс адқан?

— Нольөс, — шуө Иван.

— Но-кө, јешцө буржыка віқөд.

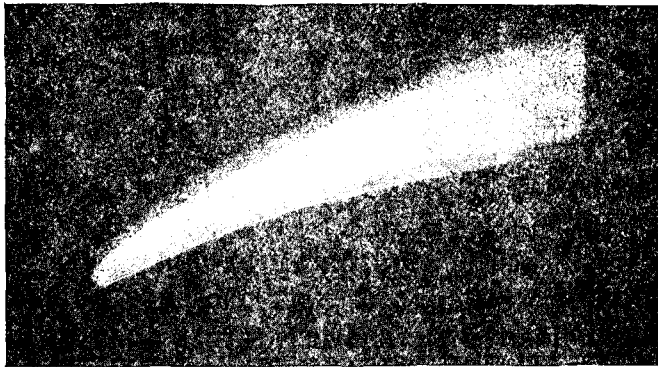
— Квајтөс, тонө јешцө кыкөс адқи, — радаңа вісталө, квајт козувтө адқис-да.

— Мыј вермі, өні теныд ставсө-нын вісталі козувјас-јывгыд. Унжыктор-кө окота төдны, тед ковмас унатор-вылө-на велөдчыны. Велөдчытөгыд, ме-көтї-і кута віставны, те нинөм он гөгөрволы.

Јешцө-на ме тед со мыј-јылыг вістала. Те, көнкө, ачыд адқывлін јенежгыд војын јежыд кымөр-коф вің. Комі-јөз шуоны „југ-тујөн“ („млечный путь“). Сіјө јежыд кымөр-коф вічыс ставыс козувјасыг (козув-котыр). Козувјасыс мөда-мөд-дінас зев матынөг да посныөг, сіјөн і мјанлы кажітчө бытө-кө јөв-вің (рочөн «млечный путь»). Сөмын јона ыждөдыг стеклөа труба-пыр віқөдөмөн тыдалө: став козувыс сен кыкөн-кыкөн радөн сулалөны, сөмын өтїыс мөдсаыс јона ылын (пыдын).

Емөг мјан јешцө јенежса гөстјас—бөжа-козувјас. Наяс шуоны кометајасөн, кықи најө артмөмаөг да кықи вөрөны, ме віставныс ог кут, вывті сөкыд лоө тед гөгөрвоныд, велөдчытөгыд, а учонөјјас төдөны, дај воқө-вылө вермөны віставны, шонді да төлыг бергалөмтө-мөз, кор воасны кометајасыд.

Кометајас өвлөны уна-пөлөс. Мукөдыс төдчөны сөмын трук-
бajas-пыр. Сещөм кометајасыс уна. Емөг і зев југыд комета-
јас, ломзөны-југјалөны, тајө серпас-вылас-моз. Наныг велөдчы-
төм, пемыд јөз полөны, шондї бердлөм-кода-жө (16-өд серпас).

16-өд серпас.

Вот теd өнї-кежлө вежөрыдлы уж,—помалїс сорнысө про-
фессор,—мөвпалыштлывлан-кө та-јылыг, гөгөрвоан буржыка да
возө пондан велөдчыны. Гажыд кутас петны јонжыка велөд-
чыны, төдмагны буржыка быд-пөлөс наукајасөн, төдөмлуныд
сек ачыс теd кутас јурад чукөртчыны. Быдлаө колө мыв-
кыд да уж.

Мыј бурыс јенеж төдмалөмыс.

Төлыгыс-нын дыр колї карын олөмлы, профессор-ордын
велөдчөмлы-да, а Иван век-на оз вермы чөв овны. Сылы ба-
ра, важ-доргыс-на јонжыка, кутїс лоны окота мыј-сурө-јылыг
төдны.

„Төдлї ме,—мөвпалө Иван,—унатор, возө гашкө јешщө-на
уна кута төдны. Сөмын өтїтор ме ог гөгөрво; мыјласымда пес-
гөмыс да рөскодыс? Куш төдөм-вөсна-кө, дерт ескө-ї лөгыд-
да, төдөмгыс-өд көнкө кущөмкө бур ем-жө?”

Мөвпалїс-мөвпалїс да ез-ї вермы зїкөз гөгөрвоны, кущөм
пөльза јенежтө төдмалөмыс вермас лоны. Воїс профессор-дїнө
да полїг-тырјї јуалө:

— Велөдчөм јөз зїкөз став јенежсө төдмаласны, а мыј
сыг бурыс лөө?

— Кущөм бур, шуан? — јуалїс профессор. — Час ме теd і
та-јылыг вїстала. Мед-војдөр колө теd төдны со мыј: астроно-

мија наукатö-öd пондiсны велöдны да тöдмавны жöзлы бур кор-гöм-вöсна-жö.

Важөн жöзыд, öнја-моз-жö, ветлисны-мунлисны ыли-тужö. Вет-ливлисны му-вывтi i ва-вывтi тöргуйтöм-могыс, морејасыс да оке-анјасыс черi кыјлисны, стөпјасын да вөрјасын кыјылисны, скöt-нысö вэлисны, — перјылисны аслыныс кынöм-пöt.

Ылöз олан-ингаыс ветлиг-мунигөн, медга-нын стөпјасын да морејасын, жöзыд вошывлисны. Тујыд море-вылад либö стө-пад абу, а гортад бöрсö колö воныд.

Вот сөгга-i заводитисны жöзыс тујсö да кадсö пасјавны је-неж-герти. Луннас виқöдлас мортыд шондi-вылö дај тöдас: јурвы-лас-кö сiјö—сек луншөр луншөр, кадса шондiлаыс—лунвыс (юг) лунвыс паныд—војвыс (север), шондi петан-инлаңти — асыв-выс (восток), шондi пыранинлаңти—рытысвыс (запад). Луннад сөгга мортыд тöдö кытчö мунны либö кытчö кытны.

Војнас бара кутис ставсö пасјавны козувјас-герти. Адзö «Јурвыс-козув» (Большаја Медведитсаöс, көш-коф козувöс, виқöд 27 листбок) да тöдö, сiјö војвылын. Сылы паныда—лунвыс, а сув-тан-кö вескыд кiнад лунвыслаң, а шујганад војвыслаң, сек вескыда те-возын лöб асысвыс, а мышкад—рытысвыс.

Сөгга кор жöзыд кутисны јона ветлыны (плавајтны) море-јас да океанјас-вывтi, да пондiсны весиг му-гöгөр ва-куза кыщлавны, секи налы ковмис Јурвыс-козув (Большаја Медве-дитса)-кынчi тöдмавны i мукöд козув-чукөрјасöс. Недыр-мыгтi најö нöшта казалисны, вöлöмкö öтар му-бокас тыдалöны öти-пöлöс козувјас, мöдар-бокас мукöд-пöлöс. Тајö еща-на. Вöлöм-кö козувјасыс, тöлыс-моз да шондi-моз, пырöны да петöны, на-герти, — көн најö сулалöны, — позö тöдмавны уна-ö-нын кадыс (кымын час).

Јенежтö тöдöмыд зев колантор. Сiјөн-öd-i сiјöс пондiсны јонжыка велöдны. Бура јенеж тöдöмөн лöи кокныжык быд-пö-лöс жöзлы ветлöдлыны (путешествуйтны). Велалисны жöзыс бура тöдмавны јенеж-гертыс кадтö. Вој да лун лыддiсны му ас-гö-гöрыс бергалöм-герти, во—шондi-гöгөр кышовтöм-герти. Сiз-жö тöдмалисны шондiлыс му-дингаң ылыссылöмсö да матыссы-лöмсö да сы-вöсна гожöм, тов, ар да тулыс овлöмтö.

Сөгга став тајö-торјассö тöдмалöмгыс жöзыд лöсöдiсны ка-лендар. Лöсöдлисны уна-ног. Сөгга артмис: кор муыд бергöд-час шондi-гöгөр, лöб во,—сiјö кадыс öти тулысгаң мöд тулы-сöз, либö тöвгаң—тöлöз. Нöшта тöдмалисны, вонас муыд вер-мö ас-гöгöрыс бергöдчыны, 365—365-ыс овлö вој да лун.

Та-бөрын јөзүд војсө да лунсө шуисны сугкiөн, а сугкiсө жүкiсны 24 час-вылө. Воас лөсөдiсны 12 тöлыг, а быд тöлыгын 30 лiбө 31 лун, сөмын февралын — 28 лiбө 29 лун. Тақi арт-мiс календарыд.

Уна во-нын колi. Квайтiчiсны-да важ календарыд вөлөм бөрө пондөма колны муыд да јенежса југыд сетегјасгыс, сурс воөн 13 лунөн бөрө колөма.

Важ календарыд вөлөмкө ылөдлө. Учонеј астрономјас күтiсны вiдлавны да адiсны өшыбка 13 лун-вылө. Сы-бө-рын выль-ногжык пондiсны календартө лыдфыны, мед сещөм нелучкыс оз ло.

Кықi учонејжасыд өшыбкатө адiсны ме теd вiстали-нын (вылпов лыдфы 6, 7, 8, да, 9 лiстбокјас). Сiз-кө тыдалө јенеж төдмавтөг он-нын вермы лучкi бур календар лөсөдны. Тајө еща-на. Астрономија наукатөг он вермы бур, ылөдтөм (точнеј) сөкта да мера куқта лөсөдны. Нөкодлөн-өд гажыс оз пет нөбасны жеңыджык (нөвернеј) аршинөн да кок-ныджык гiраөн, сөмын быд јөзлөн-на аслыс-пөлөс гiрајас да ставыс ас-ногөн мерајтчөны да весiтчөны. Тақтө быдсама ылөд-чөмјас вермасны лоны. Медым нелучкiјасыс ез вөвны, учонеј-јас богтiсны төдмавны вескiтө да мератө.

Мөвпыштлы, мыј ме теd вiставлi му-јывгыд (16-өд лiст-бок). Му кышыдлөн куқтаыс 40 сурс кiлометр. Учонеј-јасыд куқта мерајтан мера сурөс-вылас богтiсны жынсө му-кыш куқтаыдлыг, сөгга нөлөд пайсө сылыг жүкiсны дас мiльлон-вы-лө да өтi дас мiльлонөд пайсө шуисны метрөн. Метр важ мера-сертi 1 аршин да 6 вершөк-гөгөр.

Сурс метр шуисны кiлометрөн, важ мераөн-кө — 468 сажөн, 2 аршын да 1 вершөк,—өтi верст-гөгөр.

Тащөм мерасө шуисны метрiческејөн.

Метрiческеј мераыс со кықi лыдфыгсө:

1 метрыс лө **100 сантиметр** ($\frac{1}{100}$ метрыслөн) лiбө **1000 мiль-метр** ($\frac{1}{1000}$ метрыслөн).

1000 метр лө **1 кiлометр**.

Квадратнеј мерајас со кущөмбө:

100 квадратнеј метр шугө **ар**.

10 сурс " " " **гектар**.

Гектар важ мераөн—2.197 квадратнеј сыв, ещажык де-сағинаыс, десағинаас 2.400 сыв.

Кубическеј мерајас:

1 литр— $1\frac{2}{5}$ бутылка сулија-ыжда (төрө 2 тув да жың-гө-гөр ва) либө 1.000 куб. сантиметр ва.

1000 литр—1 килолитр (1 пуд-гөгөр либө 2 сороковка бочка-код).

Вестө учоңејас со кызі лыффысны. Богтисны өтi литр ми-ча ва, вегитисны да сылыг вессө шуисны **килограммөн**. Мiјан-ногөн килограммыд 2 пунт 42 зөлөтнiк да 41 дола-гөгөр.

Өтi килограммын—**1000 грамм**.

1000 килограмм—1 тонна (61 пуд да 1 тув-гөгөр).

Тажө весјасыс да мерајасыс мед вернөјөс дај лөгыдөг. Му-код государствојасын важөн-нын наөн вөдiтчөны, а револут-сiја-бөрын i мiјанын, СССР-ын сiјө мерајассө-жө лөгөдiсны. Выл мерајассө да весјассө колө теныд төд-вылад богтны мед оз вун. Гөгөрвоин ен?

— Гөгөрвөсi ескө да, —шуө Иван,—сөмын огжык вермы ставсө жүрө богтны-а.

— да, —шуө профессор.—первојтө гөкыд, ачыс кiад нiнөм оз четчышт. Öнi ачыд адған, мыла јенежтө колө велөдныд. Тајө-өд абу-на ставыс. Учоңејас јенежтө төдмалөны, медым кокнiджык лөө му-вылад быд-пөлөс машинајас лөгөдны. Ма-шинатө лөгөдтөз-војдөр, мед сiјө кущөмкө да вын сетас, колө төдмавны кущөм вынјас емөс јенежын. Сөгга быд-пөлөс стрө-јiтчөмтө, лыд-щөт нуөдөмтө (вычисления) наука бара-жө вер-нө абу вiдлалө јенеж-сертi, кадтө да каљендартө-моз.

Еща-на те велөдчiн-да, сөкыд теныд гөгөрвоныс. ъеуна велөдчыштан-да ставсө гөгөрвоан.

Ж У Р Н А Л

Листбок

Женеж	3
Мыж Иван адзыліс обсерваторіјаыг	6
Мыж Иван төдліс төлыг-жылыг	9
Төлыг-жылыг сорні воқо нуом	21
Сорні женеж-жылыг да шонді-жылыг	26
Сорні планетајас-жылыг	31
Мыж бурыг женеж төдмалөмыг	36

Комі ыга лезан-ін.

Сыжтывдинкар, Вадорыс у. 41.

ЕМӖГ наукајасӧн тӧдмӧдан ыгајас.

Поњатовскіј.—Кызі лоі морт. (О происхождении человека.) Лезӧма 1925 воын. доныс 1 ур.

Альексејев. *Пер. Чеусова.* Черігань—пешгагӧз. (О происхождении человека и животных). доныс 15 ур.

Рубакін. *Перев. Сидорова.* Горні гер артмӧм. доныс 30 ур.

Захаров. *Пер. Отъев.* Куш сінмӧн адзытӧм ловјаловјас. (Невидимые жители земли). 30 ыстбок. доныс 15 ур.

Гремјатскіј. *Пер. Молодцова.* Гым, чард да електричествӧ. 61 ыстбок. доныс 40 ур.

Гремјатскіј. *Пер. Булышев.* Кызі вір-јајным сојӧ-јуӧ да нуӧдӧ сојан-вежган ужсӧ. 43 ыстбок. доныс 25 ур.

Комі ыга лезан-інын емӧг быд-пӧлӧс комі ыгајас: јӧз-кост олӧм-ног-јылыг, зӧнвізалун кутӧм-јылыг, суд-јылыг (кызі нораны суд прігӧврјас да решенъејас-вылӧ да мукӧд тор), мича гіжӧдјас (художественные произведения).

дон 35 ур. „У“

